

ੴ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹ ॥

ੴ
ਹਉਮੈ

ਨਾਵੈ ਨਾਲਿ ਵਿਰੋਧੁ ਹੈ

ਲਿਖਤ

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ

ਸੂਚਨਾ

(ਈਲੈਕਟ੍ਰੋਨਿਕ ਐਡੀਸ਼ਨ)

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿੱਚ ਇਕ ਨਿਰਮੋਲ ਖਜ਼ਾਨਾ ਸੁਸ਼ੋਭਤ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਤਕਰੀਬਨ ਹਰ ਪੱਖ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀ ਅਤੇ ਜ਼ੋਲ ਸਾਥੀ ਗਿਆਨੀ ਨਾਹਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਗਿਆਨੀ ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਚਮਿੰਡਾ ਨੇ ਅਰੰਭ ਕੀਤੀ । ਉਸ ਤੋਂ ਉਪਰੰਤ 1962 ਵਿੱਚ ਇਸਦੀ ਸੇਵਾ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਭਾਈ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿਤੀ ਗਈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਭਾਈ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੀਆਂ ਵਡੱਮੁਲੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਛਾਪਿਆ ਅਤੇ ਵੰਡਿਆ । ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਜਨਮ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਦੇ ਸਮੇਂ, 1978 ਵਿੱਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਟ੍ਰਸਟ ਅਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਹੇਠ ਇਹ ਪੁਸਤਕਾਂ ਅੱਜ ਤੱਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ।

ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਬਹੁਤ ਵਧ ਰਹੀ ਹੈ । ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀ ਮੰਗ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਟ੍ਰਸਟ ਯੂ.ਕੇ. ਅਤੇ ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨੀ ਜਥਾ ਯੂ.ਕੇ. ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਨੂੰ ਇੰਟਰਨੈਟ ਮੀਡੀਆ ਰਾਹੀਂ ਸੰਗਤਾਂ ਵਾਸਤੇ ਹਾਜ਼ਰ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ । ਸਾਨੂੰ ਆਸ ਹੈ ਕੇ ਥਾਂ ਥਾਂ ਵਸਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਇਸ ਉਪਰਾਲੇ ਦਾ ਸਹੀ ਲਾਭ ਲੈ ਸਕਣਗੀਆਂ । ਅਸੀਂ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ ਸਾਧ-ਸੰਗਤ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੱਜਣਾਂ ਦੇ ਜੋ ਨਿਰੰਤਰ ਇਸ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮਿਹਰ ਅਤੇ ਸੰਮੂਹ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀਆਂ ਆਸੀਸਾਂ ਸਦਕਾ ਇਹ ਕਾਰਜ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਆਸ ਰੱਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਅਗੇ ਤੋਂ ਵੀ ਸੰਗਤਾਂ ਦਾ ਸਹਿਯੋਗ ਮਿਲਦਾ ਰਹੇਗਾ ।

ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਟ੍ਰਸਟ ਯੂ.ਕੇ.

ਜਨਵਰੀ 2013, ਯੂ.ਕੇ.

ਵਧੇਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲਈ ਸੰਪਰਕ ਕਰੋ:

ਵੈਬਸਾਈਟ (Website): www.bsrstrust.org

ਈ-ਮੇਲ (Email): info@bsrstrust.org

ਫੇਸਬੁੱਕ (Facebook): www.facebook.com/BSRSTrust

ਟਵਿਟਰ (Twitter): [@BSRSTrust](http://www.twitter.com/BSRSTrust)

ISBN: 978-1-909065-52-9

© ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਟ੍ਰਸਟ

ਤਤਕਰਾ

ਹਉਮੈ ਤੇ ਨਾਮ ਦਾ ਵਿਰੋਧ	੩
ਹਉਮੈ ਕੀ ਹੈ ?	੪
ਹਉਮੈ ਦਾ ਦਾਰੂ	੫
ਸੱਚੇ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੰਭਾਲ	੭
ਗੁਰਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਹੈ	੧੧
ਪੰਚ ਜਨ	੧੪
ਨਾਮ-ਔਖਧੀ ਲਈ ਸੰਜਮ	੧੬
ਸਤਸੰਗਤ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ	੧੭
ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਪੂਜਾ	੧੮
ਗੁਰਬਾਣੀ ਨਾਮ ਨੂੰ ਉਪਜਾਵਣਹਾਰ	੧੮
ਨਾਮ ਜਪਣਹਾਰਿਆਂ ਦੀ ਅਵਸਥਾ	੨੦
ਮਾਨ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਟਾ ਦਾ ਚਸਕਾ	੨੧
ਜੀਵਨ ਮੁਕਤੀ	੨੩

ੴ ਓ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹ ॥

‘ਹਉਮੈ ਨਾਵੈ ਨਾਲਿ ਵਿਰੋਧੁ ਹੈ’

ਅਰਥਾਤ

ਹਉਮੈ ਨਾਲ ਨਾਮ ਦਾ ਵਿਰੋਧ

ਲਿਖਤ

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ

bsrstrust.org

ਮੁੱਲ ੧-੦੦

ਸੂਚਨਾ

‘ਹਉਮੈ ਨਾਵੈ ਨਾਲਿ ਵਿਰੋਧੁ ਹੈ ਦੁਇ ਨ ਵਸਹਿ ਇਕੇ ਠਾਇ’
ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਵਾਲਾ ਲੇਖ ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ
ਜੀ ਨੇ ਸੰਨ ੧੯੧੦ ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਸੀ, ਜੋ ਅਖਬਾਰ ‘ਪੰਜਾਬੀ’
ਲੁਧਿਆਣਾ ਦੇ ੨੪ ਅਗਸਤ ਅਤੇ ੩੧ ਅਗਸਤ ੧੯੧੦ ਦੇ ਪਰਚਿਆਂ
ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਕੁਝ ਸਜਣਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਅਨੁਸਾਰ
ਗੁਰਪੁਰ ਵਾਸੀ ਭਾਈ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੈਦ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਦੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ
ਵਿਚੋਂ ‘ਪੰਜਾਬੀ’ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਉਕਤ ਪਰਚਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਸ ਲੇਖ ਦੀ
ਕਾਪੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਤੇ ਟ੍ਰੈਕਟ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਇਹ ਲੇਖ ਛਾਪਿਆ
ਗਿਆ। ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਇਹ ੨੫ ਅਕਤੂਬਰ ੧੯੩੭ ਨੂੰ ਛਪਿਆ ਸੀ,
ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਮਾਰਚ ੧੯੫੨ ਵਿਚ ਛਾਪਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿਚ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਰਜ ਹਨ :-

ਹਉਮੈ ਕੀ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਦਾਰੂ, ਸਚੇ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੰਭਾਲ,
ਗੁਰਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਹੈ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਤੇ ਸਤਿਸੰਗਤ, ਨਾਮ ਜਪਣਹਾਰਿਆਂ ਦੀ
ਅਵਸਥਾ, ਜੀਵਨ ਮੁਕਤੀ।

ਨਾਹਰ ਸਿੰਘ ਗਯਾਨੀ

ਅਕਤੂਬਰ ੧੯੩੭, ਮਾਰਚ ੧੯੫੨

ਤੀਜੀ ਵਾਰ ਅਪਰੈਲ ੧੯੬੧

ਛਾਪਕ-ਲਾਕਟ ਪ੍ਰਿੰਟਰਜ਼, ਚੌਕ ਬਾਬਾ ਭੌੜੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
bsrstrust.org

ੴ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹ ॥

ਹਉਮੈ ਨਾਵੈ ਨਾਲਿ ਵਿਰੋਧੁ ਹੈ ਦੁਇ ਨ ਵਸਹਿ ਇਕ ਠਾਇ ॥

[ਵਡਹੰਸ ਮਹਲਾ ੩, ਪੰਨਾ ੫੬੦

ਅਸੀਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਭੀ ਸਦਾਉਂਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਘਰੀਂਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਭੀ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹਾਂ। ਪਰ ਕੀ ਕਦੀ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਬੰਧੀ ਗੂੜ੍ਹ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਆਸ਼ੇ-ਪੂਰਤ ਗੁਰਵਾਕਾਂ ਦੇ ਭਾਵ ਨੂੰ ਦਿੱਖ ਅਤੇ ਡੂੰਘੀ ਵਿਚਾਰ ਸਹਿਤ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਪੂਰਤ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਸਾਰ-ਆਸ਼ੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨਾਂ ਉਤੇ ਘਟਾ ਕੇ ਭੀ ਦੇਖਿਆ ਹੈ? ਜੇ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਆਓ ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਵੰਨਗੀ ਮਾਤ੍ਰ ਉਪਰਲੇ ਸੁਰਖੀ ਵਾਲੇ ਗੁਰਵਾਕ ਦੇ ਸਾਰ-ਭਾਵ ਅੰਦਰ ਚੁੱਭੀ ਮਾਰ ਕੇ ਅਤੇ ਇਸ ਸਾਰ-ਭਾਵ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋਈ ਗੁਰਮਤਿ ਕਸਵੱਟੀ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਆਤਮਿਕ ਬਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਨਿਹਾਰ ਕੇ ਦੇਖੀਏ।

ਹਉਮੈ ਤੇ ਨਾਮ ਦਾ ਵਿਰੋਧ—

ਇਸ ਸਿਰਲੇਖ ਦੀ ਸੋਭਾ ਵਿਚ ਸਸ਼ੋਭਤ ਹੋਏ ਗੁਰਵਾਕ ਨੂੰ ਸੁਗਮ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਸੇਤੀ ਨਿਹਾਰਨ ਨਾਲ ਪ੍ਰਿਥਮ ਹੀ ਜੋ ਭਾਵ ਇਸ ਗੁਰਵਾਕ ਦਾ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ 'ਹਉਮੈ' ਹੰਗਤਾ ਅਤੇ 'ਨਾਮ' ਦਾ ਪਰਸਪਰ ਵਿਰੋਧ ਹੈ। ਜਿਥੇ 'ਹਉਮੈ' ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਹੈ ਉਥੇ ਨਾਮ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਨਹੀਂ। ਜਿਥੇ ਨਾਮ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਹੈ ਉਥੇ 'ਹਉਮੈ' ਦਾ ਬਿਨਾਸ ਹੈ। ਜਿਸ ਹਿਰਦੇ ਵਿਖੇ, ਜਿਸ ਅਸਥਾਨ ਵਿਖੇ, ਜਿਸ ਭੂਮਕਾ ਵਿਖੇ, ਜਿਸ ਮੰਡਲ ਵਿਖੇ 'ਹਉਮੈ' ਦਾ ਬਸੇਰਾ ਹੈ, ਤਿਸ

ਹਿਰਦੇ, ਤਿਸ ਅਸਥਾਨ, ਤਿਸ ਭੂਮਕਾ, ਤਿਸ ਮੰਡਲ ਵਿਖੇ ਨਾਮ ਦਾ ਨਮੂਦ ਨਹੀਂ, ਅਤੇ ਜਿਸ ਹਿਰਦੇ, ਜਿਸ ਅਸਥਾਨ, ਜਿਸ ਭੂਮਕਾ, ਜਿਸ ਮੰਡਲ ਵਿਖੇ ਨਾਮ ਦਾ ਵਾਸਾ ਹੈ, ਤਿਥੇ 'ਹਉਮੈ' ਦਾ ਨਾਉਂ ਥੇਹ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। ਜਿਥੇ ਹਉਮੈ ਹੈ, ਉਥੇ ਨਾਮ ਦਾ ਅਭਾਵ ਹੈ। ਦੋਈ ਇਕ ਸਮੇਂ ਅੰਦਰ ਇਕੇ ਅਸਥਾਨ ਵਿਖੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੇ। ਜਿਥੇ 'ਹਉਮੈ' ਦਾ ਪਸਾਰਾ ਹੈ ਉਥੇ ਨਾਮ ਦਾ ਵਰਤਾਰਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਨਾਮ ਦਾ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ ਉਥੇ ਹਉਮੈ ਦਾ ਪਸਾਰਾ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਭਾਵ-ਅਰਥ ਤਾਂ ਸਾਫ਼ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹਨ, ਪ੍ਰੰਤੂ 'ਹਉਮੈ' ਅਤੇ ਨਾਮ ਪਦਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਦੀ ਨਿਰਣੇ-ਪੂਰਤ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਸ ਨਿਰਣੇ ਕਿਹੁਣ ਅਸਾਨੂੰ ਲਾਭ, ਅਸਲੀ ਸਾਰ-ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਣਾ।

ਹਉਮੈ ਕੀ ਹੈ ?—

ਲਓ ਪਹਿਲਾਂ 'ਹਉਮੈ' ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੀਏ। 'ਹਉਮੈ' ਦਾ ਆਮ ਅਰਥ ਹੰਗਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਪਦਾਂ ਵਿਚ ਮੈਂ-ਮੇਰੀ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਮੈਂ-ਮੇਰੀ ਦੀ ਘੁੰਮਣ-ਘੇਰੀ ਵਿਚ ਜਦ ਤਾਈਂ ਕਿ ਪ੍ਰਾਣੀ ਭੰਬਲ-ਭੂਸੇ ਖਾਂਦਾ ਹੈ ਤਦ ਤਾਈਂ ਜਾਣੇ ਭਰਮ ਹੀ ਭਰਮ ਵਿਚ ਭਟਕਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ। ਕਾਜ ਉਸ ਦਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸਰਦਾ, ਯਥਾ ਗੁਰਵਾਕ—

ਜਬ ਲਗੁ ਮੇਰੀ ਮੇਰੀ ਕਰੈ ॥ ਤਬ ਲਗੁ ਕਾਜੁ ਏਕੁ ਨਹੀ ਸਰੈ ॥

[ਭੈਰਉ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੧੧੬੦

ਇਸ 'ਮੈਂ-ਮੇਰੀ' ਦੇ ਬੰਧਨ ਵਿਚ ਬੰਧਿਆ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਇਸ 'ਮੈਂ-ਮੇਰੀ' ਦੀ ਹਨੇਰੀ ਵਿਚ ਅੰਨ੍ਹਾ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ ਪ੍ਰਾਣੀ ਅੱਕੀਂ ਪਲਾਹੀਂ ਹੱਥ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ-ਮੇਰੀ ਧਾਰ ਕੇ ਹੀ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਸਰਬ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਸਮੇਟ ਕੇ ਆਪਣੀ ਬਣੀ ਲੋੜ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਵਿਚ ਚੱਤੇ ਪਹਿਰ ਲਗਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲੋਭ ਲਹਿਰ ਦਾ ਗ੍ਰਸਿਆ ਹੋਇਆ ਦਸੇ ਦਿਸ ਧਾਵੇਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਮੈਂ-ਮੇਰੀ ਵਿਚ ਫਾਥਿਆ ਹੋਇਆ ਹੀ ਮੋਹ-ਮਮਤਾ ਦਾ ਪੇਖੜ ਪੈਰੀਂ ਪਾ ਬਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਕੂੜਾਵੀ ਆਸਾ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਦੀ ਜੇਵੜੀ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਆਪ ਜੜੜ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ-ਧਨ,

ਪਰ-ਤਨ ਹਿਰਨ ਦੀ ਬਿਆਧ ਜੇ ਉਪਜਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸੇ ਮੈਂ-ਮੇਰੀ ਤੋਂ। ਗੱਲ ਕੀ, ਕਾਮ ਕਰੋਧ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਅਉਗਣਾਂ ਵਿਚ ਗ੍ਰਸਤ ਕਰ ਕੇ ਇਹੋ ਮੈਂ-ਮੇਰੀ ਪ੍ਰਾਣੀ ਨੂੰ ਅਨੇਕ ਦਰ ਖੱਜਲ ਖੁਆਰ ਕਰਾਉਂਦੀ ਫਿਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਮੈਂ-ਮੇਰੀ 'ਹਉਮੈ' ਦਾ ਰੋਗ ਗ੍ਰਸਿਆ ਹੋਇਆ ਪ੍ਰਾਣੀ ਅਪਣੀ ਆਯੂ ਨੂੰ ਐਵੇਂ ਅਕਾਰਥ ਅਤੇ ਅਜਾਈਂ ਹੀ ਬਤੀਤ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਜੂਏ ਜਨਮ ਹਾਰ ਕੇ ਦੋਈ ਹਥ ਝਾੜ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਜੁਅਰੀਆਂ ਵਤ, ਰੰਕ ਦਾ ਰੰਕ ਹੀ ਉਠ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਹਥ ਪੱਲੇ ਕੱਖ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ।

ਇਸ 'ਹਉਮੈ' ਰੋਗ ਦਾ ਨਾਉਂ ਆਪਾ-ਪ੍ਰਸਤੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਉਪਰਲੇ ਸਿਰਲੇਖ ਪ੍ਰਮਾਣ ਅੰਦਰ ਜੋ ਹਉਮੈ ਦਾ ਨਾਵੈ ਨਾਲ ਵਿਰੋਧ ਦਸਿਆ ਹੈ, ਉਸ 'ਹਉਮੈ' ਤੋਂ ਮੁਰਾਦ ਆਪਾ-ਪ੍ਰਸਤੀ ਹੀ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਆਪਾ-ਪ੍ਰਸਤੀ ਹੈ ਉਥੇ ਨਾਮ ਕਿਥੇ? ਆਪਾ ਵਾਰ ਕੇ ਨਾਮ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਆਪੇ ਨੂੰ ਹਉਮੈ ਛੱਡੇ ਬਿਨਾਂ ਨਾਮ ਵਲ ਲਗਣਾ ਹੀ ਅਤੀ ਅਸੰਭਵ ਹੈ।
ਹਉਮੈ ਦਾ ਦਾਰੂ—

ਇਸ ਆਪੇ ਨੂੰ ਹੋਮਣ ਹਿਤ ਕਿਹੜੀ ਕਾਰ ਕਰਨੀ ਲੋੜੀਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਨਾਮ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ? ਸੌ ਕਾਰ ਇਹ ਹੈ, ਜੈਸਾ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਯਥਾ ਗੁਰਵਾਕ—

ਸਤਿਗੁਰੂ ਫੁਰਮਾਇਆ ਕਾਰੀ ਏਹ ਕਰੇਹੁ ॥

ਗੁਰੂ ਦੁਆਰੈ ਹੋਇ ਕੈ ਸਾਹਿਬੁ ਸੰਮਾਲੇਹੁ ॥

ਸਾਹਿਬੁ ਸਦਾ ਹਜੂਰਿ ਹੈ ਭਰਮੈ ਕੈ ਛਉੜ ਕਟਿ ਕੈ ਅੰਤਰਿ ਜੋਤਿ ਧਰੇਹੁ ॥

ਹਰਿ ਕਾ ਨਾਮੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਹੈ ਦਾਰੂ ਏਹੁ ਲਾਏਹੁ ॥

ਸਤਿਗੁਰ ਕਾ ਭਾਣਾ ਚਿਤਿ ਰਖਹੁ ਸੰਜਮੁ ਸਚਾ ਨੇਹੁ ॥

ਨਾਨਕ ਐਥੈ ਸੁਖੈ ਅੰਦਰ ਰਖਸੀ ਅਗੈ ਹਰਿ ਸਿਉ ਕੇਲ ਕਰੇਹੁ ॥੨॥

੧੫॥ ਮ: ੩, ਬਿਹਾਰੜੇ ਕੀ ਵਾਰ, ਪੰਨਾ ੫੫੪

ਸੌ ਸਤਿਗੁਰ ਦਾ ਇਹ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ ਆਪਾ ਹੋਮਣ ਹਿਤ, ਸੱਚੀ ਕਾਰ ਕਰਨ ਪ੍ਰਥਾਇ। ਇਸ ਆਪਾ ਹੋਮਣ ਦਾ ਕੇਵਲ ਇਹੋ ਉਪਾਉ ਹੈ ਕਿ

ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰੇ, ਅਰਥਾਤ, ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਿੱਖ ਬਣੇ। “ਸਿਖੀ ਸਿਖਿਆ ਗੁਰ ਵੀਚਾਰਿ”* ਦੇ ਗੁਰਵਾਕ ਦੇ ਭਾਵ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਧਾਰਨ ਕਰਨਹਾਰਾ ਹੀ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਿੱਖ ਸਦਵਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਤੀਕਰ ਇਹ ਗੁਰ-ਸਿਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਤਦ ਤੀਕਰ ਪ੍ਰਾਣੀ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਮੂਜਬ ਹੀ ਚਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਨਾਉਂ ਹੀ ਮਨਮਤਿ ਹੈ। ਇਸ ਮਨ ਦੀ ਮਤਿ ਦਾ ਨਾਉਂ ਹੀ ਆਪਾ-ਪ੍ਰਸਤੀ ਅਰਥਾਤ ਹਉਮੈ ਹੈ। ਸੋ ਇਸ ਹਉਮੈ ਨੂੰ ਹੋਮਣ ਦਾ ਇਸ ਤੋਂ ਵਧ ਕੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਹੀਲਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਪ੍ਰਾਣੀ ਮਨ ਦੀ ਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਚਲਣੋਂ ਹਟ ਜਾਏ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਆਪੋਂ ਹਟਣਾ ਔਖਾ ਅਤੇ ਅਸੰਭਵ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਮਨ ਨੇ ਤਾਂ ਮੌੜ ਘੋੜ ਕੇ ਆਪਣੀ ਮਤਿ ਮਗਰ ਹੀ ਲਾਉਣਾ ਹੋਇਆ।

ਇਸ ਹਉਮੈ ਰੂਪੀ ਮਨ ਦੀ ਮਤਿ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਵਣ ਲਈ ਕੇਵਲ ਉਹ ਮਤਿ ਹੀ ਸਮਰੱਥ ਹੈ ਜਿਸ ਮਤਿ ਅੰਦਰ ਹਉਮੈ ਰੂਪੀ ਮਨ ਦੀ ਮਤਿ ਵਲ ਲਿਜਾਵਣ ਵਾਲੀ ਮਤਿ ਦੀ ਰਾਈ ਰਿਜਮ ਭੀ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਉਹ ਮਤਿ ਕੇਵਲ ਗੁਰਮਤਿ ਹੈ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਦੁਆਰੇ ਹੀ ਲਭਦੀ ਹੈ, “ਸਾਹਿਬ ਸੰਮਾਲੇਹੁ” ਸਾਹਿਬ ਸੰਮਾਲਣ ਦੀ। ਸਾਹਿਬ ਭੀ ਉਹ ਕਿਹੜਾ ਅਤੇ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ? ਕੋਈ ਇਕ ਦੇਸ-ਵਾਸੀ ਅਲਪੱਗ ਹਸਤੀ ਵਾਲਾ ਉਹ ਸਾਹਿਬ ਨਹੀਂ, ਜਿਸ ਦਾ ਸੰਮਾਲਣ ਗੁਰਮਤਿ ਦਿੜ੍ਹ ਕਰਵਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ‘ਗੁਰੂ ਦੁਆਰੇ ਹੋਇ ਕੈ’ ਐਸੇ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸੰਮਾਲਣ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣਿ ਮਤਿ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ‘ਸਾਹਿਬੁ ਸਦਾ ਹਜੂਰਿ ਹੈ’ ਸਦੀਵ-ਕਾਲ ਜੋ ਹਾਜ਼ਰ ਨਾਜ਼ਰ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ “ਘਟ ਘਟ ਵਾਸੀ ਸਰਬ ਨਿਵਾਸੀ ਨੇਰੇ ਹੀ ਤੇ ਨੇਰਾ”† ਹੈ। ਦੇਖਿਆ ਕਿਹੀ ਸ਼੍ਰੇਣਿ, ਅਸਚਰਜ ਅਤੇ ਅਨੋਖੀ ਮਤਿ ‘ਗੁਰੂ ਦੁਆਰੇ ਹੋਇ ਕੈ’ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਭਲਾ ਕਿਹੜੀ ਮਤਿ? ਸਾਹਿਬ ਸੰਮਾਲਣ ਦੀ! ਸਾਹਿਬ ਭੀ ਉਹ ਜੋ ‘ਸਦਾ ਹਜੂਰਿ’ ਹੈ, ਅਤੇ ਸੰਮਾਲਣ ਭੀ ਕੈਸਾ? ਐਸਾ ਨਹੀਂ, ਜੈਸਾ ਕਿ ਅਲਪੱਗ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦਾ ਸੰਮਾਲਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਲਪੱਗ

* ੨॥੫॥, ਮ: ੧, ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ, ਪੰਨਾ ੪੬੫

† ਸੂਹੀ ਮ: ੫ ਛੰਤ, ਅੰਕ ੧, ਪੰਨਾ ੭੮੪

ਸਾਹਿਬ ਤਾਂ ਜੇ ਸੰਮੂਲੇ ਭੀ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਖਿਨ ਭੰਗਰ ਮਾਤਰ ਹੀ। ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਆਪ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੌਹੇ ਹੋ, ਉਤਨਾ ਚਿਰ ਹੀ ਉਹ ਆਪ ਦੀ ਸੰਮੂਲ ਗੋਚਰੇ ਹਨ। ਉਤਨੇ ਚਿਰ ਦੀ ਸੰਮੂਲ ਭੀ ਐਵੇਂ ਨਾਮ-ਮਾਤਰ ਹੀ ਸੰਮੂਲ ਹੈ। ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਉਹ ਸੰਮੂਲ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਕਿਸੇ ਵਸਤੂ ਦਾ ਸੰਮੂਲਣਾ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਂਭ ਕੇ ਰਖਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੰਸਾਰਕ (ਅਲਪੱਗ) ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੂੰ ਭਲਾ ਆਪ ਕਿਥੇ ਸੰਮੂਲ ਕੇ ਰਖੋਗੇ? ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇੜੇ ਭੀ ਢੁਕ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ਦੂਰੋਂ ਹੀ ਬਿਟਰ ਬਿਟਰ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਜਿਸ ਵੇਖਣ-ਪਾਖਣ ਅੰਦਰ ਝੁਰੇਵਾਂ ਹੀ ਝੁਰੇਵਾਂ ਹੈ ਅਤੇ ਅਜਿਹਾ ਦੇਖਣਾ-ਪਾਖਣਾ ਭੀ ਬੂਰ ਵਾਲੇ ਲੜ੍ਹਆਂ ਵਾਲਾ ਸੌਦਾ ਹੈ। ਘੜੀ ਦੀ ਘੜੀ ਆਪ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕਿਸੇ ਵਸਤ ਦੇ ਰਹਿਣ ਨੂੰ ਉਕਤ ਵਸਤ ਦਾ ਸੰਮੂਲਣਾ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ। ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਲਾਂਭੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ ਨਾਲ ਦੀ ਨਾਲ ਅਜਿਹੀ ਸੰਮੂਲ ਮੁਕ ਠੁਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅੰਤੀ ਓਰ ਮੁਹਲਤ ਪੁੰਨੀ ਉਤੇ ਜਦੋਂ ਉਹ 'ਅਲਪੱਗ ਸਾਹਿਬ' ਬਿਸਤਰਾ ਬੋਰੀਆ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਅਗਾਹਾਂ ਨੂੰ ਘਤ ਚਲਾਈਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਤਾਂ ਸਾਹਿਬ ਸੰਮੂਲਣ ਵਲੋਂ ਉੱਕੀ ਸਫਨ-ਸਫਾਈ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸੋ ਇਹ ਸੰਮੂਲਣਾ ਕਿਸ ਲੇਖੇ? ਬਿਨਸਨਹਾਰ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦਾ ਵਜੂਦ ਜਿਵੇਂ ਮਿਥਿਆ ਅਤੇ ਕੂੜ ਦਾ ਪਸਾਰਾ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਮੂਲਣਾ ਭੀ ਮਿਥਿਆ ਅਤੇ ਕੂੜਾਵਾ ਦਿਲ-ਪਰਚਾਵਾ ਹੈ। ਕੂੜਾਵੇ ਸੰਸਾਰਕ ਅਲਪੱਗ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੇ ਸੰਮੂਲੇ ਤੇ ਸੌਰਦਾ ਭੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ।

ਸੱਚੇ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੰਭਾਲ—

ਇਹ ਕੇਵਲ ਓਸ ਸਰਬੱਗ ਸਚੇ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸੰਮੂਲਣਾ ਹੀ ਹੈ ਜੋ ਸਾਡਾ ਹਲਤ ਪਲਤ ਸੰਵਾਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਸੱਚਾ ਸਰਬੱਗ ਸਾਹਿਬ, ਜੋ ਸਦਾ ਹਜ਼ੂਰ ਹੈ, ਇਕ ਵਾਰ ਦਾ ਸੰਮੂਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸਦੀਵ ਹੀ ਸੰਮੂਲ ਅੰਦਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਯਥਾ ਗੁਰਵਾਕ—

ਸਖੀ ਵਸਿ ਆਇਆ ਫਿਰਿ ਛੋਡਿ ਨ ਜਾਈ ਇਹ ਰੀਤਿ ਭਲੀ ਭਗਵੰਤੈ ॥

ੴ॥੨॥ਗਉੜੀ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੨੪੯

ਇਸ ਇਕ ਵਾਰ ਵਸ ਆਏ ਅਤੇ ਸੰਭਲੇ ਸਚੇ ਧਨੀ (ਸਾਹਿਬ) ਦੀ ਸੰਮੁਲ ਬਹੁੜ ਸੰਮੁਲੋਂ ਅਗੋਚਰ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ 'ਸਾਹਿਬੁ ਸਦਾ ਹਜ਼ੂਰਿ ਹੈ', ਪਰ ਘਾਟਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਮੁਲਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ। ਜੇ ਉਹ ਸੰਮੁਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕੇਵਲ 'ਗੁਰੂ ਦੁਆਰੈ ਹੋਇ ਕੈ' ਹੀ ਸੰਮੁਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਸੰਮੁਲਣਾ ਕੀ ਅਤੇ ਕੈਸਾ ਹੈ? 'ਸਦਾ ਹਜ਼ੂਰਿ ਸਾਹਿਬੁ' ਨੂੰ ਅਰਥਾਤ, ਉਸ ਸਰਬੱਗ ਅਤੇ ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਸੱਚੇ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਪਰਤੱਖ ਹਾਜ਼ਰਾ ਹਜ਼ੂਰ ਪੇਖਣਾ, ਸਾਂਗੋ ਪਾਂਗ ਪੇਖਣਾ, 'ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸੰਮੁਲਣਾ' ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਸੰਮੁਲ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਓਂ ਅਗੋਚਰ ਤਤ ਅਤੇ ਸੱਤ ਪਦਾਰਥ ਦੀ ਸੰਮੁਲ ਭਲਾ ਕਦੋਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ? ਜਦ ਕਿ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਮਿਥਿਆ ਮਾਇਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਣੀ ਲਬ-ਪਥ ਹੈ। ਕਿੰਤੂ ਜਦ ਤੀਕਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਅਭਾਵ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, ਤਦ ਤੀਕਰ ਉਸ ਸਤ ਪਦਾਰਥ ਦੀ ਸੰਮੁਲ ਕਦਾਚਿਤ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ। ਅਤੇ ਇਹ 'ਹਉਮੈ' ਦਾ ਭਰਮ-ਜਾਲ ਹੀ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਕਤ ਮਿਥਿਆ ਅਤੇ ਮਾਇਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਅਭਾਵ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਬਸ ਕੇਵਲ 'ਗੁਰੂ ਦੁਆਰੈ ਹੋਇ ਕੈ' ਹੀ ਇਹ ਭਰਮ-ਜਾਲ ਕਟਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। 'ਗੁਰੂ ਦੁਆਰੈ ਹੋਇ ਕੈ' ਉਹ ਸਦਾ ਹਜ਼ੂਰ ਪ੍ਰੰਤੂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਓਂ ਅਗੋਚਰ ਸਾਹਿਬ ਕਿਸ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਸੰਮੁਲਿਆ, ਅਥਵਾ, ਲਖਿਆ ਜਾਏਗਾ? ਉਹ ਇਸ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਕਿ—“ਭਰਮੈ ਕੈ ਛਉੜ ਕਟਿ ਕੈ ਅੰਤਰਿ ਜੋਤਿ ਧਰੇਹੁ॥” ਹਉਮੈ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਰਕੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵਿਚ ਲਿਪਾਏਮਾਨ ਹੋਣ ਦਾ ਭਰਮ-ਭੁਲਾਵਾ ਜੋ ਪ੍ਰਾਣੀ ਨੂੰ ਲਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਪ੍ਰਿਥਮ ਇਹ ਅਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਛਉੜ ਉਸ ਦੇ ਕਟੇ ਜਾਣਗੇ, ਤਦ ਪਸਚਾਤ ਉਹ ਗੁਰੂ ਦੁਆਰੈ ਹੋਇਆ ਪ੍ਰਾਣੀ ਆਪਣੇ ਘਟ ਅੰਤਰ ਹੀ, ਹਿਰਦੇ ਵਿਖੇ ਹੀ ਉਸ ਸੱਚੇ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਜਗਜੀਵਨ ਜੋਤਿ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰ ਕੇ ਲਖੇਗਾ। ਇਸ ਬਿਧ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਈ ਜੋਤਿ ਨੂੰ ਲਖਣਾ, ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸੰਮੁਲਣਾ ਅਤੇ ਸਦਾ ਹਜ਼ੂਰ ਪੇਖਣਾ, ਅਰਥਾਤ, ਪਰਤੱਖ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਸੂਝ ਬੂਝ

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸ ਜੋਤਿ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕਿਰਪਾ ਦੁਆਰਾ ਘਟ ਅੰਤਰ ਹੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰ ਕੇ ਸਚੇ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸਾਂਗੇ ਪਾਂਗ ਪੇਖਿਆ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸਚ ਮੁਚ ਸੰਮੁਲਿਆ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਸੰਮੁਲ ਪਦ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਦਾ ਸੱਚਾ ਸੁਆਦ ਤੇ ਰਸ ਆਇਆ ਹੈ। ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸਾਂਭ ਕੇ ਰਖਣ ਨਾਲੋਂ ਵਧ ਕੇ ਹੋਰ ਕਿਹੜੀ ਸੰਮੁਲ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ? ਆਹਾ! ਕਿਹੀ ਅਦੁਤੀ ਸੰਮੁਲ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਮੁਲ ਹਰ-ਦਮ ਜੀਉੜੇ ਨਾਲ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਇਹ ਜੀਉੜਾ ਤਿਥੇ ਇਹ ਸੰਮੁਲ, ਨਾਲ ਦੀ ਨਾਲ, ਇਕ ਨਿਮਖ ਭੀ, ਘੜੀ ਮੁੜਤ ਭੀ, ਪਲ ਚਮਾ ਭੀ, ਇਹ ਸੰਮੁਲ ਦੂਰ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਨਹੀਂ। ਦੂਰ ਕੀਕੂੰ ਹੋਵੇ? ਜਦ ਇਹ ਸੰਮੁਲ 'ਜੀਉੜੇ ਸੇਤੀ ਰਵਿ ਰਹੀ' ਸੰਮੁਲ ਹੈ। ਇਹ ਕਉਤਕੀ ਸੰਮੁਲ ਜੀਉੜੇ ਨੂੰ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਨਹਾਰੀ ਸੰਮੁਲ ਹੈ। ਇਸ ਅਕਾਲੀ ਜੋਤਿ ਸੇਤੀ ਸੰਭਾਲਿਆ ਅਤੇ ਸਪੱਰਸ਼ ਹੋਇਆ ਜੀਅੜਾ ਸੁਰਜੀਤ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਜਦ ਕਿ ਉਹ ਸਦ-ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਜਾਗਤ ਜੋਤਿ ਹੀ 'ਅਮਰ' 'ਅਟਲ' 'ਅਭੈ' ਅਕਾਲੀ ਤੇ ਅਬਿਨਾਸ਼ੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਉਸ ਜੋਤਿ ਤੋਂ ਵਿਛੜੇ ਅਤੇ ਮਾਇਆ ਮੋਹ ਵਿਚ ਮਨੂਰ ਹੋਏ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਮਨ ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਦੇ ਕੇ ਸਨਮੁਖ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਯਥਾ ਗੁਰਵਾਕ—

ਮਨ ਕਰਹਲਾ ਮੇਰੇ ਪਿਅਰਿਆ ਵਿਚਿ ਦੇਹੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਲ ॥

...੫॥੨੬॥ [ਗਉੜੀ ਮ: ੪, ਪੰ: ੨੩੫

ਦੇਹੀ ਅੰਤਰ ਜੋਤਿ ਸੰਭਾਲਣ ਦਾ ਭਾਵ ਇਸ ਅਗਲੇਰੇ ਗੁਰਵਾਕ ਤੋਂ ਸੂਚਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਯਥਾ—

ਅਕਾਲ ਮੂਰਤਿ ਵਰੁ ਪਾਇਆ ਅਬਿਨਾਸੀ ਨ ਕਦੇ ਮਰੈ ਨ ਜਾਇਆ ॥

...੨॥੧॥ [ਸਿਰੀ ਰ ਗੁ ਮ: ੪ ਛੰਤ, ਪੰ: ੭੮

ਦੇਖਿਆ, ਕਿਆ ਸੋਹਣੀ ਸੰਭਾਲ ਹੈ! ਇਹ ਸੰਭਾਲ ਅਮਰ ਅਤੇ ਅਟੱਲ ਪਦ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਾਣ ਵਾਲੀ ਸੰਮੁਲ ਹੈ। ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਸਾਂਭ ਕੇ ਰੱਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਹੀਂ ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਨਾਉਂ ਸੰਭਾਲ ਹੈ। ਸੰਮੁਲ ਦੇ ਇਸੇ ਭਾਵ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹੀ 'ਸਾਹਿਬ ਸਦਾ ਹਜ਼ੂਰਿ' ਸਦਾਉਂਦਾ ਹੈ।

‘ਸਦਾ ਹਜ਼ੂਰਿ’ ਦੇ ਅਰਥ ਉਦੋਂ ਤੀਕ ਸਮਝ ਅੰਦਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ ਜਦ ਤੀਕਰ ‘ਸਾਹਿਬ’ ਦੀ ‘ਸੰਮੁਲ’ ਨਾ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਸੰਮੁਲ ਹੋਈ ਤੋਂ ‘ਸਾਹਿਬੁ ਸਦਾ ਹਜ਼ੂਰਿ’ ਕੀ ! ਕਿੰਤੂ, ‘ਨੇਰੈ ਹੀ ਤੇ ਨੇਰਾ’ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਮੁਲ ਬਿਹੁਣ ਸਦਾ-ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਘਰ ਹੀ ਅੰਦਰ ਦੂਰ ਹੈ ਅਤੇ ‘ਸਦਾ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ’ ਦੇ ਇਸ ਬਿਧ ਸਮੀਪ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਫੇਰ ਦੂਰ, ਅਰਥਾਤ, ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਓਂ ਅਗੋਚਰ ਹੋਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਕੇਵਲ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਜੀਵਾਂ ਉਤੇ ਹਉਮੈ ਦਾ ਪੜਦਾ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਹਉਮੈ ਰੂਪੀ ਭਰਮ ਦੀ ਭੀਤ (ਪਾਲ, ਕੰਧ) ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਅਗੇ ਉਸਰੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਬਸ ਜੋ ਕੁਝ ਭੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਗੋਚਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਸੋ ਕੇਵਲ ਭਰਮ ਹੀ ਭਰਮ ਹੈ। “ਮ੍ਰਿਗ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਪੇਖ ਭੁਲਣੇ ਵਠੇ ਨਗਰ ਗੰਧਬ”^{*} ਵਾਲੇ ਗੁਰਵਾਕ ਦੇ ਭਾਵ ਵਾਲੀ ਹੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵਿਖੇ ਲੁਭਾਇਮਾਨ ਹੋਏ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਚਿਤ-ਬਿਰਤੀ ਭਰਮ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਧੋਖੇ ਵਿਚ ਪੈ ਰਹੀ ਹੈ। ਐਥੋਂ ਤਾਈਂ ਕਿ—

ਝੂਠੁ ਬਾਤ ਸਾ ਸਚੁ ਕਰਿ ਜਾਤੀ ॥ ਸਤਿ ਹੋਵਨੁ ਮਨਿ ਲਗੈ ਨ ਰਾਤੀ ॥

੨॥੯੮॥ [ਗਉੜੀ ਗੁਆ: ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੮੫

ਗੁਰਵਾਕ ਦੇ ਭਾਵ ਵਾਲੀ ਦਸ਼ਾ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਅਸੱਤ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਭਰਮ-ਭੁਲਾਵੇ ਰੂਪੀ ‘ਹਰਿ ਚੰਦਉਰੀ’ ਅਰਥਾਤ ‘ਮ੍ਰਿਗ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ’ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਚਿਤ-ਬਿਰਤੀ ਰੂਪੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਮੂਲੋਂ ਚੁੰਧਿਆ ਗਈ ਹੈ। ਐਥੋਂ ਤਾਈਂ ਕਿ ਸਤਿ ਵਸਤੂ ਨੂੰ ਦੇਖਣੋਂ ਉੱਕੀ ਅਸਮਰੱਥ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਖੇ ਭਰਮ ਦੇ ਛੋੜ, ਅਰਥਾਤ, ਅਗਿਆਨ ਦੇ ਫੋਲੇ ਪੈ ਗਏ ਹਨ, ਜੋ ਕੇਵਲ ‘ਗੁਰੂ ਦੁਆਰੈ ਹੋਇ ਕੈ’ ਹੀ ਕਟੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਟੇ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਮੰਦ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਜੋ ਹੈ ਸੋ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸਦਾ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇਖਣਹਾਰੀ ਦਿਬ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਭਰਮ ਦੇ ਛੋੜ ‘ਗੁਰੂ ਦੁਆਰੈ ਹੋਇ ਕੈ’ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਦੱਸੀ ਔਖਧੀ ਅਤੇ

* ਸਲੋਕ ਮ: ੫, ਅੰਕ ੧੪, ਪੰ: ੧੪੨੫

ਸੰਜਮ ਦੇ ਵਰਤਣ ਕਰਿ ਹੀ ਕਟੇ ਜਾਣਗੇ, ਐਵੇਂ ਨਹੀਂ। ਤਾਹੀਓਂ ਅਗਲੇਰੀ ਤੁਕ ਅੰਦਰ 'ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ' ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ—

“ਹਰਿ ਕਾ ਨਾਮੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਹੈ ਦਾਰੂ ਏਹੁ ਲਾਏਹੁ ॥”

ਭਰਮ ਦੇ ਛੋੜ ਰੂਪੀ ਬਿਖੇ ਰੋਗ ਕਟਣ ਹਿਤ ਗੁਰੂ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰੂਪੀ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਦਾਰੂ ਹੀ ਸਮਰੱਥ ਹੈ। ਸੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਹੁਕਮ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪੀ ਦਾਰੂ ਭਰਮ ਰੂਪੀ ਛੋੜ ਦੇ ਗੁੱਸੇ ਲੱਭਣਾਂ ਵਿਖੇ ਲਾਵੇ। ਬਸ ਤਦੋਂ, ਕੇਵਲ ਤਦੋਂ ਹੀ ਹਉਮੈ ਰੋਗ ਤੋਂ ਅੰਧਲੇ ਹੋਏਵੇ ਬਿਖੇ ਰੋਗੀਆਂ ਦੇ ਅੰਤਰੀਂ ਨੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਉਸ ਜਗਜਗ ਜੋਤਿ ਦੇ ਪਰਖਣ ਅਤੇ ਪੇਖਣ ਵਾਲੀ ਦਿਬ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਐਵੇਂ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਔਖਧੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹਉਮੈ ਰੋਗ ਚੁਕੇ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੇ। ਇਹ ਨਾਮ ਉਹੀ ਹੈ 'ਜੋ ਗੁਰਮਤਿ ਅੰਦਰ' 'ਨਾਮ' ਦੇ ਨਾਉਂ ਕਰਕੇ ਪਰਸਿੱਧ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅੰਦਰ, ਅਰਥਾਤ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਪਵਿੱਤ੍ਰ ਬਾਣੀ ਅੰਦਰ ਧਿਆਵਣ ਯੋਗ 'ਨਾਮ', ਸੁਆਸ ਸੁਆਸ ਸਿਮਰਨ ਯੋਗ 'ਨਾਮ', ਨਿਮਖ ਨਿਮਖ ਅਚਾਧਣ ਯੋਗ 'ਨਾਮ' ਦੀ ਅਪਾਰ ਪਦਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਇਸ 'ਨਾਮ' ਦੀ ਅਪਾਰ ਮਹਿਮਾ ਸੇਤੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਇਕ ਇਕ ਵਾਕ ਓਤ ਪੋਤ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰੋਤਾ ਅਤੇ ਗੀਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰੂਪੀ ਨਾਮ ਦੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਭਿੰਨੀ ਮਹਿਮਾ ਦੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅੰਦਰ ਰਮੇ ਹੋਏ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰੂਪ ਹੈ। ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਨਿਜ ਸਰੂਪ ਅੰਦਰ ਏਸ ਬਿਧਿ ਰਮ ਰਹੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਨਾਮ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰਨਹਾਰੀ ਹੋਣ ਕਰਿ ਹੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੀ ਅਮਰ ਪਦਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਯਥਾ ਗੁਰਵਾਕ :-

ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਹੈ ਬਾਣੀ ਵਿਚਿ ਬਾਣੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਸਾਰੇ ॥... ਪ॥੪॥

[ਨਟ ਮ: ੪, ਪੰ: ੯੮੨

ਗੁਰਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਹੈ—

ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਤਦੇ ਹੀ ਹੈ ਜੋ ਇਹ ਨਾਮ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰਨ-ਹਾਰੀ ਹੈ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰੂਪੀ ਨਾਮ ਦੀ ਉਪਦੇਸ਼ਣਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਬਾਣੀ ਅੰਦਰ ਨਾਮ ਦੀ ਹੀ ਮਹਿਮਾ ਹੈ। ਏਸ ਕਰਕੇ ਹੀ 'ਵਿਚਿ ਬਾਣੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਸਾਰੇ'

ਵਾਲਾ ਗੁਰ ਫੁਰਮਾਨ ਵਿਦਮਾਨ ਹੈ । ਏਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮ ਨੂੰ ਮਨ ਵਸਾਵਣ ਕਰਕੇ ਹਉਮੈ ਰੋਗ ਦੀ ਨਵਿਰਤੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਯਥਾ ਗੁਰਵਾਕ :-

ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਨਾਮੁ ਮੰਨਿ ਵਸਾਏ ॥ ਹਉਮੈ ਮੇਰਾ ਸੁਭੁ ਦੁਖੁ ਗਵਾਏ ॥

ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਬਾਣੀ ਸਦਾ ਸਲਾਹੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਪਾਵਣਿਆ ॥

੧॥੧੬॥ [ਮਾਝ ਮ: ੩, ਪੰ. ੧੧੮

ਨਾਮ ਦੇ ਮਨ ਵਸਾਵਣ ਤੋਂ ਭਾਵ ਨਾਮ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਨਾ ਹੈ । ਹੁਣ ਇਹ ਸਵਾਲ ਉਠਦਾ ਹੈ ਕਿ ਏਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕੀਕੂੰ ਅਤੇ ਕਿਥੋਂ ਹੋਵੇ ? ਏਸ ਦਾ ਉੱਤਰ ਏਸੇ ਗੁਰਵਾਕ ਦੇ ਭਾਵ ਅੰਦਰ ਹੈ ਕਿ "ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਬਾਣੀ ਸਦਾ ਸਲਾਹੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਪਾਵਣਿਆ", ਅਰਥਾਤ, ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਰੂਪੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਸੇਵਨ (ਅਰਾਧਨ) ਕਰੇ । ਬਸ ਏਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਰੂਪੀ ਬਾਣੀ ਤੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਨਾਮ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਨਾਮ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਗੁਰੂ ਦੁਆਰੇ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੈ, ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਹੈ ਹੀ ਬਾਣੀ । ਬਾਣੀ ਰੂਪੀ ਗੁਰੂ ਬਿਹੁਣ ਹੋਰ ਕੋਈ ਗੁਰੂ, ਗੁਰਮਤਿ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਨਹੀਂ । ਤਾਂ ਤੇ ਗੁਰੂ ਰੂਪੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਹੀ ਸੇਵਨਾ (ਮਨਿ ਵਸਾਵਣਾ) ਨਾਮ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਾ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਨਾਲ ਲਗਦਾ ਏਸੇ ਗੁਰਵਾਕ ਦਾ ਰਹਾਉ ਵਾਲਾ ਅੰਕ ਭੀ ਏਸ ਅਸੂਲ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਤੇ ਪ੍ਰੋੜ੍ਹਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਯਥਾ—ਹਉ ਵਾਰੀ ਜੀਉ ਵਾਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਬਾਣੀ ਮੰਨਿ ਵਸਾਵਣਿਆ ॥

ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਬਾਣੀ ਮੰਨਿ ਵਸਾਏ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਨਾਮ ਧਿਆਵਣਿਆ ॥

੧॥ਰਹਾਉ॥੧੬॥

ਹੋਰ ਗੁਰਵਾਕ—ਗੁਰਮੁਖਿ ਬਾਣੀ ਨਾਦੁ ਵਜਾਵੈ ॥.. ੨॥੧੫॥

[ਮਾਰੂ ਮ: ੩, ਪੰਨਾ ੧੦੫੮

ਸੌ ਸਾਫ਼ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋਇਆ ਕਿ ਏਸ ਗੁਰਮਤਿ ਨਾਦ (ਸ਼ਬਦ-ਨਾਮ) ਦੀ ਅਭਿਆਸ ਰੂਪੀ ਤੰਤੀ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਮੁਖ ਲੈ ਕੇ, ਅਰਥਾਤ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅਰਾਧਣ ਕਰਿ ਹੀ ਵਜਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ।

ਹੁਣ ਆਓ ਪਹਿਲੇ ਗੁਰ ਪ੍ਰਮਾਣ ਵਲ, "ਹਰਿ ਕਾ ਨਾਮੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਹੈ ਦਾਰੂ ਲਾਏਹੁ ਏਹੁ ॥" ਬਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਰੂਪੀ ਗੁਰਮਤਿ ਨਾਮ ਦੀ ਦਾਰੂ

(ਔਖਧੀ) ਲਾਉਣ (ਵਰਤਣ) ਨਾਲ ਹੀ ਭਰਮ ਦੇ ਛੋੜ ਕਟੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਹਉਮੈ ਰੋਗ ਦੀ ਨਵਿਰਤੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਔਖਧੀ ਬਿਹੁਣ ਹਉਮੈ ਦਾ ਰੋਗ ਮਿਟਦਾ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਹਉਮੈ ਅੰਦਰ ਹੀ ਨਿਵਾਸ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਹਉਮੈ ਅੰਦਰ ਵਰਤਣ ਵਾਲਾ ਜੀਵਨ ਬਿਖ ਵਤ ਹੈ, ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਭਾਵ ਅੰਦਰ ਖੁਆਰ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਸੌਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਭੁਲੇ ਮਨਮੁਖੀ ਦੁਹੇਲਿਆਂ ਦਾ ਕੰਮ (ਵਤੀਰਾ) ਹੈ। ਯਥਾ ਗੁਰਵਾਕ—

ਮਨਮੁਖੁ ਭੁਲਾ ਦੂਜੈ ਭਾਇ ਖੁਆਏ ॥ ਨਾਮੁ ਨ

ਲੇਵੈ ਮਰੈ ਬਿਖੁ ਖਾਏ ॥ ਅਨਦਿਨੁ ਸਦਾ ਵਿਸਟਾ

ਮਹਿ ਵਾਸਾ ਬਿਨੁ ਸੇਵਾ ਜਨਮੁ ਗਵਾਵਣਿਆ ॥੬॥੧੭॥

[ਮਾਝ ਮ: ੩, ਪੰਨਾ ੧੧੯

ਸੋ ਨਾਮ ਨੂੰ ਸੇਵਨ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਮਨਮੁਖਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਹਉ ਹਉ ਕਰਦਿਆਂ ਬਿਰਥਾ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਹਉਮੈ ਦੀ ਬਿਖ ਨਿਤਾਪ੍ਰਤਿ ਵਧੇਰੇ ਹੀ ਵਧਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਏਸ ਬਿਖ ਨੂੰ ਉਤਾਰਨ ਦਾ ਉਪਾਉ ਜੋ ਹੈ, ਤਾਂ ਨਾਮ ਹੈ। ਏਸ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਦਾਰੂ ਦੀ ਪੁੜੀ ਘੋਲ ਕੇ ਪੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਇਹ ਰੋਗ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ।

ਏਸ ਪਰ ਇਹ ਇਤਰ ਜ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮ-ਰੂਪੀ ਔਖਧੀ ਦੀ ਪੁੜੀ ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ ਬਥੇਰਿਆਂ ਨੇ ਘੋਲ ਕੇ ਪੀਤੀ, ਪਰ ਕੀ ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਸਾਜਿਆਂ ਦ ਹਉਮੈ ਰੋਗ ਦੂਰ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ ?

ਅਸੀਂ ਇਹ ਗੱਲ ਮੰਨਣੋਂ ਕਦੇ ਮੁਕਰ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ ਕਿ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਏਸ ਅਮੋਲਕ ਔਖਧੀ ਦਾ ਵਰਤਾਉ ਮੂਲੋਂ ਹੀ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਆਸ਼ਿਓਂ ਉਲਟ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰ ਸੱਚੇ ਵੈਦ ਦਾ ਇਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤੀ ਨੁਸਖਾ ਐਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਕਲਾ ਸੰਪੰਨ ਹੈ। ਇਸ ਨੁਸਖੇ ਅੰਦਰ ਕੋਈ ਕਸਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕਸਰ ਹੈ ਤਾਂ ਨੁਸਖਾ ਸਾਜਣਹਾਰ ਅਤੇ ਸਾਜ ਕੇ ਸਿੰਚਨਹਾਰੇ ਗੁਰੂ ਵੈਦ ਦੇ ਮੋਹਰੀ ਪੰਚ ਪ੍ਰਧਾਨਾਂ ਵਿਚ ਹੈ, ਜੋ ਐਵੇਂ ਹੀ ਗੁਰਮਤਿ ਗੁਣ ਬਿਹੁਣ ਪੰਚ ਅਤੇ ਪੰਚਾਂ ਦੇ ਭੀ ਸਰਪੰਚ ਬਣ ਬਣ ਬਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਣਹੋਏ ਪੰਚ ਸਦਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਮਨਮਤਿ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ

ਅੰਦਰ ਘੁਸੇੜ ਕੇ ਓਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤੀ ਨੁਸਖੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਰਪੰਚ ਦੁਆਰਾ ਸ਼ਕਤਿ-ਹੀਨ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕਦੇ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਚਾਂ ਦਾ ਸਾਜਿਆ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਾ ਨਿਵਾਜਿਆ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ' ਆਪਣੀ ਕਲਾ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣੋਂ ਰਹਿ ਜਾਏ, ਕਿਉਂਕਿ 'ਪੰਚ' ਉਹ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ "ਪੰਚਾ ਕਾ ਗੁਰੁ ਏਕੁ ਧਿਆਨੁ"* ਗੁਰ ਵਾਕ ਦੇ ਆਸ਼ੇ ਅਨੁਸਾਰ ਚੱਤੋ ਪਹਿਰ ਕੇਵਲ ਗੁਰੂ ਵਲ ਹੀ ਧਿਆਨ ਹੋਵੇ।

ਪੰਚ ਜਨ-

'ਪੰਚ ਜਨ' ਉਹ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਿਰਤੀ ਅੱਠੋਂ ਪਹਿਰ ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਹੀ ਜੁੜੀ ਰਹੇ ਅਤੇ ਜੋ ਹਰਦਮ ਗੁਰੂ ਸੇਤੀ ਹੀ ਸਨਮੁਖ ਰਹਿਣ। ਜੈਸਾ ਕਿ ਏਸ (ਅਗਲੇਰੇ) ਗੁਰਵਾਕ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ। ਯਥਾ ਗੁਰਵਾਕ :-

ਜੇ ਕੇ ਸਿਖੁ ਗੁਰੂ ਸੇਤੀ ਸਨਮੁਖੁ ਹੋਵੇ ॥ ਹੋਵੈ ਤਾ ਸਨਮੁਖੁ
 ਸਿਖ ਕੋਈ ਜੀਅਹੁ ਰਹੈ ਗੁਰ ਨਾਲੇ ॥ ਗੁਰ ਕੇ ਚਰਨ
 ਹਿਰਦੈ ਧਿਆਏ ਅੰਤਰ ਆਤਮੈ ਸਮਾਲੇ ॥ ਆਪੁ ਛੋਡਿ
 ਸਦਾ ਰਹੈ ਪਰਣੈ ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਅਵਰ ਨ ਜਾਣੈ ਕੋਏ ॥
 ਕਹੈ ਨਾਨਕੁ ਸੁਣਹੁ ਸੰਤਹੁ ਸੋ ਸਿਖੁ ਸਨਮੁਖੁ ਹੋਏ ॥੨੧॥

[ਅਨੰਦ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ ੯੧੯

ਅਜਿਹੇ ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਅਜਿਹੇ ਸਨਮੁਖ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਨਾਉਂ ਹੀ ਪੰਚ ਜਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਪੰਚਾਂ ਦਾ ਪੁੰਜ ਹੀ ਉਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰੂਪੀ ਔਖਧੀ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਹਿਤ ਗੁਰਮਤਿ ਅੰਦਰ 'ਪੰਚ ਪਰਵਾਣ' ਦੇ ਭਾਵ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਮ ਠੀਕ ਹੈ। ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਅਜਿਹੇ ਗੁਰਮੁਖ ਪੰਚ ਜਨਾਂ ਦੇ ਪੁੰਜ ਨੂੰ ਹੀ 'ਗੁਰੂ ਦੁਆਰੈ ਹੋਇ ਕੈ' ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰੂਪੀ ਔਖਧੀ ਦੇ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਹਿਤ 'ਪੰਚ ਪਰਧਾਨ' ਵਾਲੇ ਵਾਕ ਦੇ ਭਾਵ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰੂ ਵਲੋਂ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ ਪੰਚ ਅੰਦਰ ਏਸ ਤੋਂ ਐਨ ਉਲਟ ਪਰਪੰਚ ਪੇਖਣ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਪਰਪੰਚੀ ਵਿਚ ਰੰਚਕ ਭੀ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਗੁਣ ਨਹੀਂ ਘਟਦਾ ਅਤੇ ਜੋ ਨਿਰਾ ਹਉਮੈ

* ਜਪੁਜੀ, ਪਉੜੀ ੧੬, ਪੰਨਾ ੩

ਅਤੇ ਪਰਪੰਚ ਦਾ ਹੀ ਪੁੰਜ ਹੈ, ਉਹ ਬਾਂਹ ਉਲਾਰ ਉਲਾਰ ਕੇ ਅਤੇ ਮੱਲੋ ਮੱਲੀ ਅਗਾਹਾਂ ਵਧ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪੰਚਾਂ ਦਾ ਭੀ ਸਰਪੰਚ ਬਣਾਇਆ ਲੋੜਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿਤ ਨਵੀਆਂ ਮਨਮਤਾਂ ਪ੍ਰਚਲਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕ ਗੁਰਮਤਿ ਅੰਦਰ ਪਰਚੁਤ ਕਰ ਕੇ ਕੇਵਲ ਨਵੀਨ ਕਾਢਾਂ ਦਾ ਕਾਢੂ ਬਣਨ ਅਤੇ ਪੰਥ ਅੰਦਰ ਉਘਾ ਹੋਣ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਨਿਧੜਕ ਅਤੇ ਨਿਰਭੈ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਅਸੂਲਾਂ ਦੀ ਭੰਨ ਤੋੜ ਕਰਨੇ ਭੀ ਨਹੀਂ ਸੰਕੋਚਦਾ । ਇਹ ਹਉਮੈ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਹੋਰ ਕੀ ਹੈ ? ਪਰਪੰਚ ਪਸਾਰਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤਾਂ ਹੋਰ ਕੀ ਹੈ ? ਕੀ ਅਜਿਹੇ ਹਉਮੈ ਦੇ ਪੁੰਜ ਪਰਪੰਚੀ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪਰਪੰਚ-ਬਿਰਤੀ ਅੰਦਰ ਨਾਮ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਨਿਵਾਸ ਕੀ ? ਉਥੇ ਤਾਂ ਨਾਮ ਦਾ ਲੇਸ ਮਾਤ੍ਰ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ—

ਹਉਮੈ ਨਾਵੈ ਨਾਲਿ ਵਿਰੋਧੁ ਹੈ ਦੁਇ ਨ ਵਜਹਿ ਇਕ ਠਾਇ ॥

ਹਉਮੈ ਵਿਚਿ ਸੇਵਾ ਨ ਹੋਵਈ ਤਾ ਮਨ ਬਿਰਥਾ ਜਾਗਿ ॥

ਵਡਹੰਸੁ ਮ: ੩, ਪੰਨਾ ੫੬੦

ਕੇਵਲ ਨਾਮ ਵਿਚ ਰੱਤੇ ਗੁਰਮੁਖ ਪਿਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਪੰਚ ਸਦਾਉਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ, ਪੁੰਤੂ ਉਹ ਆਪੋਂ ਕੁਛ ਬਣ ਕੇ ਨਹੀਂ ਬੈਠਦੇ, ਨਾ ਹੀ ਕੁਛ ਸਦਾਉਂਦੇ ਹਨ । ਆਪਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਾਣ ਅਤੇ ਵਾਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ । ਉਹ ਤਾਂ ਨਾਮ ਦੀ ਰੰਗਣ ਵਿਚ ਰੱਤੇ ਹੋਏ ਗੁਰੂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਮਸਤ ਅਤੇ ਲਿਵਲੀਨ ਹੋਏ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਅੰਦਰ ਵਰਤਦੇ ਹਨ । ਗੁਰੂ ਦਾ ਭੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੋਮ ਰੋਮ ਵਿਚ ਰਮਿਆ ਪਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਗਰੀਬੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਉਹ ਪਰਪੰਚੀਆਂ ਵਤ ਅਹੰਮੇਵ ਵਿਚ ਮੱਤੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਮ ਦੀ ਸੰਜੋਅ ਪਹਿਰ ਰੱਖੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ 'ਹਉਮੈ' ਵਾਲੀ ਬਲਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਢੁਕਣੀ ਪਾਉਂਦੀ । ਹਉਮੈ ਦਾ ਨਾਵੈ ਨਾਲ ਵਿਰੋਧ ਜੁ ਹੋਇਆ । ਅਜਿਹੇ, ਕੇਵਲ ਅਜਿਹੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਪ੍ਰਥਾਇ ਹੀ ਪੰਚ ਦਾ ਪਦ ਸੋਭ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਪੰਚਾਂ ਦੇ ਪੁੰਜ ਦੁਆਰਾ ਸਾਜਿਆ ਹੋਇਆ ਅੰਮ੍ਰਿਤੀ ਨੁਸਖਾ ਹੀ ਫਲੀਭੂਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਕਲਾ ਵਰਤਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਨਾਮ-ਔਖਧੀ ਲਈ ਸੰਜਮ-

ਪਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਔਖਧੀ ਦੇ ਅਭਿਲਾਖੀਆਂ ਲਈ ਭੀ ਅਤਯੰਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਅਧਿਕਾਰ ਦ ਪੂਰਨ ਜਾਚ ਪੜਤਾਲ ਪਸਚਾਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤੀ ਨੁਸਖਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਏ ਤਾਂ ਅਉਖਧ ਸੰਬੰਧੀ ਪੱਥ (ਸੰਜਮ) ਰੱਖਣ ਵਿਚ ਹਰ ਦਮ ਤੱਤਪਰ ਰਹਿਣ, ਕਿਉਂਕਿ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ "ਪੂਛਤ ਹੈ ਬੈਦ ਖਾਤ ਔਖਧਿ ਨ ਸੰਜਮ ਸੈ ਕੈਸੇ ਮਿਟੈ ਰੋਗ ਸੁਖ ਸਹਜਿ ਸਮਾਈਐ ॥"* ਮਹਾਂ ਵਾਕ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਜਮ ਰੱਖੇ ਬਿਨਾਂ ਔਖਧ ਨੇ ਫਲੀਭੂਤ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ, ਤਦੇ ਹੀ ਵਿਆਖਿਆ ਅੰਦਰ ਆਏ ਗੁਰ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦੀ ਅਗਲੇਤੀ ਤੁਕ ਅੰਦਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸੂਚਨ ਕਰਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ—"ਸਤਿਗੁਰ ਕਾ ਭਾਣਾ ਚਿਤਿ ਰਖਹੁ ਸੰਜਮੁ ਸਚਾ ਨੇਹੁ"। ਏਸ ਗੁਰਵਾਕ ਅੰਦਰ ਸੱਚੇ ਸੰਜਮ ਦੇ ਰਪ ਅਤੇ ਬਿਧੀ ਦਾ ਨਿਰੂਪਣ ਹੈ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਦਰੂ ਔਖਧੀ ਨੂੰ ਸੰਜੁਕਤ ਸੰਜਮ ਦੇ ਵਰਤਣ ਕਰਿ ਹਉਮੈ ਰੂਪੀ ਅਸਾਧ ਰੋਗ ਦਾ ਬੀਜ ਨਾਸ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਸੰਜਮ ਇਹ ਹੈ ਕਿ "ਸਤਿਗੁਰ ਕਾ ਭਾਣਾ ਚਿਤਿ ਰਖਹੁ"। ਗੁਰੂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਦੁਆਰਿਓਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਪਸਚਾਤ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਭਾਣੇ ਨੂੰ ਚਿਤ ਰੱਖੇ ਬਿਹੁਣ ਨਾਮ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਦਿੜ੍ਹ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ, ਪਰੰਤੂ ਅਧਿਕਾਰ ਵਾਲੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਭਾਣੇ ਨੂੰ ਚਿਤ ਰੱਖਣ ਤੋਂ ਭ ਵ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਆਗਿਆ ਹਰ ਦਮ ਚਿਤ ਵਿਖੇ ਵਸਾ ਕੇ ਉਸ ਆਗਿਆ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਚਲਣ ਤੋਂ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਪੂਰਨ ਆਗਿਆ ਅੰਦਰ ਰਹਿਣਾ ਹਉਮੈ ਰੋਗ ਤੋਂ ਬਚੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਪੱਕਾ ਪੱਥ ਹੈ। ਸਿਖ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਨੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਪਰਮ ਸ਼ੇਸਟ ਰਾਜ ਯੋਗ ਵਾਲੇ ਆਸ਼ੇ ਅਸੂਲ ਅਨੁਸਾਰ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਵਿਖੇ ਰਹਿ ਕੇ ਹੀ ਭਾਉ ਭਗਤੀ ਸਾਧਣੀ ਹੈ। ਸੋ ਭਾਉ ਭਗਤਿ ਨੂੰ, ਪੂਰਨਤਾ ਦੇ ਪਦ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਾਵਣ ਲਈ ਅਤੇ ਸਦਾ ਨਾਮ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਲਈ ਛਿਨ ਛਿਨ ਅਤੇ ਪਲ ਪਲ ਉਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਮਈ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

* ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ, ਕਥਿਤ ੪੩੬

ਸੰਸਾਰ ਵਿਖੇ ਕੁਸੰਗ ਹੀ ਕੁਸੰਗ ਚਾਰ-ਚੁਫੇਰੇ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਿਖ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਨੇ ਰਹਿਣਾ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਹੀ ਹੋਇਆ। ਤਾਂ ਤੈ ਜਦ ਤੀਕਰ ਪੂਰਨ ਸਤਿਸੰਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਾ ਰਹੇ, ਤਦ ਤਾਈਂ ਕੁਸੰਗ ਵਿਚ ਪੈਣ ਦਾ ਡਰ ਹੀ ਡਰ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਸਤਿਸੰਗਤ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ-

ਸਤਿਸੰਗ ਭੀ ਸੋ ਹੈ ਜੋ ਨਾਮ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ ਕਰਾਵੇ। ਜੈਸਾ ਕਿ ਇਸ ਗੁਰਵਾਕ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ, ਯਥਾ—“ਸਤਿਸੰਗਤਿ ਕੈਸੀ ਜਾਣੀਐ ॥ ਜਿਥੈ ਏਕੋ ਨਾਮੁ ਵਖਾਣੀਐ।” ਅਤੇ ਏਕੋ ਨਾਮ ਨੂੰ ਵਖਾਣਣ ਵਾਲੀ ਕੇਵਲ ਗੁਰਬਾਣੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਅਸਥਾਨ ਵਿਖੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਗਾਵੀਂਦੀ ਹੈ ਉਹ ਸਤਿਸੰਗ-ਮੰਡਲ ਹੈ। ਜਿਸ ਜਿਸ ਹਿਰਦੇ ਵਿਖੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਆਣ ਕੇ ਉਤਰੀ ਹੈ, ਅਥਵਾ, ਜਿਸ ਪੰਚ-ਭੂਤਕ ਅਕਾਰ ਵਿਖੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਟਿਕਦੀ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ, ਸਸ਼ੋਭਤ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ, ਉਹ ਸਤਿਸੰਗ ਦਾ ਸੱਚਾ ਸੋਮਾ ਹੈ। ਤਿਸੇ ਦਾ ਨਾਉਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹੈ। ਸੋ ਸਤਿਗੁਰੂ ਏਸ ਕਲੀ-ਕਾਲ ਵਿਖੇ ਦਸਾਂ ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਸਾਖਯ-ਤ ਸਰੂਪ “ਆਦਿ ਅੰਤਿ ਏਕੈ ਅਵਤਾਰਾ” ਜਗਤ ਗੁਰੂ ਸਚੇ ਗੁਰਦੇਵ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਹਨ। ਸੋ ਸੱਚੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਸਤਿਸੰਗ ਹੀ ਸਚਾ ਸਤਿਸੰਗ ਹੈ। “ਜਹ ਸਤਿਗੁਰੁ ਤਹ ਸਤਿਸੰਗਤਿ ਬਣਾਈ”* ਗੁਰਵਾਕ ਦੇ ਭਾਵ ਅਨੁਸਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਾਠ ਦੀਦਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੀ ਸੱਚਾ ਸਤਿਸੰਗ ਹੈ। ਇਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਸਿਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ, ਗੁਰੂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਪਾਸ ਬੈਠਿਆਂ ਹੀ ਸੋਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਤਿਸੰਗ ਦੇ ਏਸ ਸੱਚੇ ਸੋਮੇ ਤੋਂ ਉਪਜੀ ਸਤਿਸੰਗ ਸਰੂਪ ਬਾਣੀ ਦਾ ਸਮੀਪੀ ਬੈਸਕ ਸੰਗ, ਬੈਸ ਕੇ ਗਾਵਣਾ ਅਤੇ ਸੁਣਨਾ, ਸਤਿਸੰਗ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਸਤਿਸੰਗ ਦੇ ਸੱਚੇ ਸੋਮੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸਮੀਪ ਬੈਸਣਹਾਰਿਆਂ ਅਤੇ ਏਸ ਸੱਚੀ ਬੈਸਕ ਵਿਖੇ ਬੈਸ ਕੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਗਾਵਣਹਾਰਿਆਂ ਅਤੇ ਸੁਣਨਹਾਰਿਆਂ ਦਾ ਨਾਉਂ ਹੀ ਸਤਿਸੰਗੀ ਜਨ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਸਤਿਸੰਗੀਆਂ ਦਾ ਸੰਗ ਕਰਨਾ ਭੀ ਸਤਿਸੰਗ ਹੈ।

* ੨॥੮॥ ਗਉੜੀ ਗੁਆ: ਮ: ੩, ਪੰਨਾ ੧੬੦

ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਪੂਜਾ—

ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਸਮੀਪ ਬੈਠ ਕੇ ਅਜਿਹੇ ਸਤਿਸੰਗੀਆਂ ਦਾ ਪਰਸਪਰ ਮਿਲ ਜੁਲ ਕੇ ਏਸ ਬਿਧ ਸਤਿਸੰਗ ਕਰਨਾ ਸੱਚੇ ਸਤਿਗੁਰੂ “ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ” ਦੀ ਸੱਚੀ ਪੂਜਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੂਜਾ ਵਿਖੇ ਤਤਪਰ ਰਹਿਣ ਕਰਿ ਨਾਮ ਦਾ ਸੱਚਾ ਪੁਜਾਰੀ, ਸਦੀਵੀ ਪੁਜਾਰੀ ਅਤੇ ਲਿਵਲੀਨੀ ਪੁਜਾਰੀ ਬਣੀਦਾ ਹੈ। ਸੋਈ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਸੱਚੀ ਕਾਰ ਤੇ ਅਸਲ ਆਗਿਆ ਹੈ। ਏਕੋ ਨਾਮ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਵਿਚ ਔਠੋ ਪਹਿਰ ਰੱਤੇ ਰਹਿਣਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਸੱਚੀ ਆਗਿਆ, ਅਰਥਾਤ, ਸੱਚਾ ਹੁਕਮ ਹੈ, ਜੋ ਗੁਰਬਾਣੀ ਰੂਪੀ ਸਤਿਸੰਗ ਦੇ ਸੇਵਨ ਤੋਂ ਉਪਜਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਸਤਿਸੰਗ ਦੇ ਸੇਵਨ ਕੀਤਿਆਂ, ਅਰਥਾਤ, ਸਤਿਸੰਗ ਵਿਚ ਗਿਆਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਖਾਣੀਦੀ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ :-

ਸੰਤਸੰਗਤਿ ਕੈਸੀ ਜਾਣੀਐ ॥ ਜਿਥੈ ਏਕੋ ਨਾਮੁ ਵਖਾਣੀਐ ॥

ਏਕੋ ਨਾਮੁ ਹੁਕਮੁ ਹੈ ਨਾਨਕ ਸਤਿਗੁਰਿ ਦੀਆ ਬੁਝਾਇ ਜੀਉ ॥

[ਸਿਰੀਰਾਗੁ ਮ. ੧, ਪੰਨਾ ੭੨

ਦੇ ਵਾਕ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ‘ਨਾਮੁ ਵਖਾਣੀਐ’ ਤੋਂ ਭਾਵ ਨਾਮ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਨਾਮ ਨੂੰ ਉਪਜਾਵਣਹਾਰ—

ਗੁਰਬਾਣੀ ਨਾਮ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਕਰਨਹਾਰੀ ਹੈ। ਨਾਮ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਸਤਿਸੰਗ ਹੈ। “ਸਚੁ ਵਖਰੁ ਧਨੁ ਨਾਮੁ ਹੈ”* ਆਦਿਕ ਗੁਰਵਾਕਾਂ ਦੇ ਭਾਵ ਅਨੁਸਾਰ ਸਤਿ ਪਦਾਰਥ ਨਾਮ ਹੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਸਤਿ ਪਦਾਰਥ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਕਰਨਾ ਉਸ ਸਤਿ ਪਦਾਰਥ ਦਾ ਸੰਗ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਸਤਿ ਪਦਾਰਥ ਦਾ ਸੰਗ, ਅਰਥਾਤ, ਸਤਿਸੰਗ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਨਾਮ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਹੈ। ਸੋ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਸੇਵਨ (ਗਾਵਣਾ, ਸੁਣਨਾ) ਸਤਿਸੰਗ ਰੂਪ ਹੈ। ਅਤੇ ਏਸ ਸਤਿਸੰਗ ਕਰਿ ਅਰੂੜੁ ਹੋਏ ਨਾਮ ਦਾ ਸੁਆਸ ਸੁਆਸ ਅਰਾਧਣਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਆਗਿਆ ਪਾਲਣਾ ਹੈ, ਅਥਵਾ ਸਤਿਗੁਰ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਮੰਨਣਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ

* ੪॥੨੧॥ ਸਿਰੀਰਾਗੁ ਮ: ੧, ਪੰਨਾ ੨੨

ਕਿ "ਏਕੋ ਨਾਮੁ ਹੁਕਮੁ ਹੈ ਨਾਨਕ ਸਤਿਗੁਰਿ ਦੀਆ ਬੁਝਾਇ ਜੀਉ" ਦੇ ਗੁਰਵਾਕ ਦੇ ਭਾਵ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਤੇ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਭੇਦ ਨਹੀਂ। ਜੈਸਾ ਕਿ "ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਹੈ ਬਾਣੀ" ਵਾਲੇ ਗੁਰ-ਫੁਰਮਾਨ ਦੇ ਭਾਵ ਤੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਹੈ ਹੀ ਬਾਣੀ। ਤਾਂ ਤੇ ਜੋ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਆਗਿਆ ਹੈ ਸੋਈ ਗੁਰੂ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ, ਸੋ ਹੁਕਮ ਗੁਰੂ ਅਥਵਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ 'ਏਕੋ ਨਾਮੁ' ਨੂੰ ਸੁਆਸ ਸੁਆਸ ਜਪਣਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਨਾਮ ਜੋ ਹੈ, ਸੋ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰੂਪ ਹੈ। ਸੋ ਐਸੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮ ਦੇ ਜਪਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨਣਾ ਉਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਮਈ ਬਰਖਾ ਕਰਨੀ ਹੈ। ਤਦੇ ਤਾਂ "ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਹੈ ਬਾਣੀ ਵਿਚਿ ਬਾਣੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਸਾਰੇ" ਦੇ ਗੁਰਵਾਕ ਅੰਦਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਮਈ ਵਰਣਨ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਹੈ ਸਮੂਹ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅੰਦਰ ਨਾਮ ਦੀ ਹੀ ਮਹਿਮਾ ਅਤੇ ਏਕੋ ਨਾਮ ਜਪਣ ਦਾ ਹੀ ਮਹਿਮਾ ਮਈ ਹੁਕਮ ਹੋਣ ਕਰਿ ਕੇਵਲ ਗੁਰਬਾਣੀ ਹੀ ਨਾਮ ਨੂੰ ਉਪ-ਜਾਵਣਹਾਰ, ਦਿੜ੍ਹਾਵਣਹਾਰ ਸਤਿਸੰਗ ਰੂਪੀ ਸੱਚੀ ਟਕਸਾਲ ਹੈ।

ਏਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮ ਨੂੰ ਉਪਜਾਵਣਹਾਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਨਾਮ ਨੂੰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਨਾਮ ਸਰੂਪ ਸਮੁਚੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰਸ, ਅਰਥਾਤ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਕਲਾ-ਸੰਪੰਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਭਿੰਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਰਸੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਅਭਿਲਾਖੀਆਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਖੇ ਸਿੰਚਣਹਾਰ ਅਤੇ ਮਹਿਮਾ ਮਈ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੁਆਰਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਿਖੇ ਕਰਨਹਾਰ, ਅਰਥਾਤ, 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮ' ਨੂੰ ਦਿੜ੍ਹਾਵਣਹਾਰ ਬਾਣੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨਣਾ ਅਤੇ ਮੰਨ ਕੇ ਆਗਿਆ-ਪੂਰਤ ਨਿਧਿਆਸਣ ਕਰਨਾ ਗੁਰੂ ਦੇ ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਆਵਣਾ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰ ਦੇ ਭਾਣੇ ਨੂੰ ਚਿਤ ਰਖਣਾ ਹੈ।

ਇਹੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਔਖਧੀ ਨੂੰ ਫਲੀਭੂਤ ਕਰਨਹਾਰਾ 'ਸੰਜਮੁ ਸਚਾ ਨੇਹੁ' ਹੈ। ਏਸ ਸੱਚੇ ਸੰਜਮ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਔਖਧੀ ਦੇ ਨਾਲ ਵਰਤਣ ਕਰਨ ਹੀ, ਵਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤੀ ਨੁਸਖੇ ਦੇ ਪਾਨ ਕੀਤੇ ਪਸਚਾਤ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਔਖਧ ਰੂਪੀ 'ਨਾਮ ਮਹਾਂ ਰਸ' (ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮ) ਦੇ ਗਟਾਕ ਭੁੰਚਣ ਦੇ ਸੰਗ ਸਾਥ, ਏਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤੀ ਪੱਥ ਰਖਣ ਕਰਿ ਹੀ 'ਹਉਮੈ' ਰੂਪੀ

- ਅਸਾਧ ਰੋਗ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਛੁਟਕਾਰਾ ਮਾਨੋ ਪ੍ਰਾਣੀ ਦਾ ਪਰਤੱਖ ਨਿਸਤਾਰਾ ਹੈ, ਪਰ ਅਜਿਹੀ ਪੱਥ ਰਖਣ ਕਰਿ ਹੀ ਪਰਤੱਖ ਨਿਸਤਾਰਾ ਹੈ, ਐਵੇਂ ਨਹੀਂ ? ਤਦੇ ਤਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਪਦ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕਲਾ ਦੇ ਕੇ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰੂਪ ਪਰ ਸੱਧ ਕਰਨਹਾਰੇ ਗੁਰਵਾਕ—“ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਹੈ ਬਾਣੀ ਵਿਚਿ ਬਾਣੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਸਾਰੇ” ਦੇ ਨਾਲ “ਗੁਰੂ ਬਾਣੀ ਕਹੈ ਸੇਵਕੁ ਜਨੁ ਮਾਨੈ ਪਰਤੱਖਿ ਗੁਰੂ ਨਿਸਤਾਰੇ”* ਦੀ ਅਗਲੇਰੀ ਤੁਕ ਸਮੀਪੀ ਸੰਬੰਧ ਰਖਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਾਰ ਸੰਦੇਹ ਸਿਟਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਬਸ “ਗੁਰੂ ਬਾਣੀ ਕਹੈ ਸੇਵਕੁ ਜਨੁ ਮਾਨੈ” ਰੂਪੀ ਗੁਰਵਾਕ ਦੇ ਭਾਵ ਅੰਦਰ ਭਿੰਨੇ ਭਾਣੇ-ਮਈ ਪੱਥ ਰਖਣ ਕਰਿ ਹੀ ਪਰਤੱਖ ਨਿਸਤਾਰਾ ਹੈ। ਏਹੋ ਬਿਧਿ ਹੈ ਜੋ ਹਉਮੈ ਰੋਗ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਕਰਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਬਿਧਿ ਹੀ ਹੈ ਜੋ ਏਸ ਅਸਾਧ ਰੋਗ ਦਾ ਥਾਉਂ ਥੇਹ ਗਵਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਏਸ ਬਿਧਿ ਕਰਿ ਹੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤੀ ਔਖਾਈ ਫਲੀਭੂਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਫਲੀਭੂਤਕ ਸਰੂਪ ਦੀ ਪੂਰਨ ਅਵਸਥਾ ਵਿਆਖਤ ਗੁਰਵਾਕ ਦੀ ਅੰਤਲੀ ਤੁਕ ਅੰਦਰ ਏਸ ਬਿਧ ਪ੍ਰਗਟੀਨੀ ਹੈ—“ਨਾਨਕ ਐਥੈ ਸੁਖੈ ਅੰਦਰਿ ਰਖਸੀ ਅਗੈ ਹਰਿ ਸਿਉ ਕੇਲ ਕਰੇਹੁ”।

ਨਾਮ ਜਪਣਹਾਰਿਆਂ ਦੀ ਅਵਸਥਾ—

ਇਹ ਸੰਮਮ ਸੰਜੁਕਤ ਨਾਮ ਜਪਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਅਵਸਥਾ ਵਾਲੇ ਰੋਗ-ਰੱਤੇ ਨਾਮ ਦੇ ਰਸੀਏ ਗੁਪਤੁਖਾਂ ਦੇ ਨਿਕਟ ਹਉਮੈ ਦਾ ਨਮੂਦ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ। ਨਾਮ ਦੇ ਰਸੀਏ ਨਾਮ ਤੋਂ ਛੁਟ ਦੂਜੇ ਭਾਵ ਵਿਚ ਲਗ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ਸੋ ਜਿਥੇ ਦੂਜਾ ਭਾਵ ਅਜੇ ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਓਥੇ ਜਾਣੇ ਹਉਮੈ ਅੰਦਰ ਵਰਤਾਰਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਓਥੇ ਨਾਮ ਤਾਂ ਨਾਮ ਮਾਤ੍ਰ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਵਿਖਾਵੇ ਮਾਤ੍ਰ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਦਿਲ-ਪਰਚਾਵੇ ਮਾਤ੍ਰ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਵਿਖਾਵੇ ਪਰਚਾਵੇ ਮਾਤ੍ਰ ਨਾਮ ਦਾ ਫਲ ਕੁਛ ਨਹੀਂ, ਜੈਸਾ ਕਿ -

* ਨਟ ਮ: ੪, ਪੰਨਾ ੯੮੨

ਰਾਮ ਰਾਮ ਸਭੁ ਕੋ ਕਹੈ ਕਹਿਐ ਰਾਮੁ ਨ ਹੋਇ ॥

ਗੁਰ ਪਰਸਾਦੀ ਰਾਮੁ ਮਨਿ ਵਸੈ ਤਾ ਫਲ ਪਾਵੈ ਕੋਇ ॥੧॥੬॥

[ਗੁਜਰੀ ਮ: ੩, ਪੰਨਾ ੪੯੧

ਹਉਮੈ ਰਹਿਤ ਹੋ ਕੇ ਨਾਮ ਜਪਣਾ ਹੀ ਫਲਦਾਇਕ ਹੈ, ਪਰ ਏਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਫਲ ਹੀ ਲੱਗਣਾ ਹੈ, ਦੁਤੀਆ ਭਾਵ ਵਾਲਾ ਕਾਮਨਾ-ਅਰਥ ਸਰੋਵਿਆ ਦੁਰਗੰਧੀ ਫਲ ਨਹੀਂ ਲੱਗਣਾ ।

ਮਾਨ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਟਾ ਦਾ ਚਸਕਾ—

ਪੰਥ ਉਨਤੀ ਦੀ ਅੰਧਾ ਧੁੰਦ ਦੌੜ ਅੰਦਰ ਅਸਾਡੇ ਪੰਥ-ਸੇਵਕਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨੂੰ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਫਲ ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ ਲਗਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਅੰਗੂਰ ਏਸ ਸੇਵਾ ਦੇ ਫਲਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਫਲ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਉਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਫਲ ਵਾਲੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕਲਾ ਤੋਂ ਘੁੰਬੇ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤੀ ਅੰਗੂਰ ਤੋਂ ਘੁੰਬੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਨਾਮ ਦਾ ਨਿਰਣਾ-ਬਿਉਹਾਰ ਉਥੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਜਿਥੇ ਵੱਖੋ ਹਉਮੈ ਦਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਗਰਮ ਹੈ । ਜਿਥੇ ਦੇਖੋ ਨਾਮ ਦੀ, ਸਚੇ ਨਾਮ ਦੀ ਕੀਰਤੀ, ਨਾਮ ਦਾ ਜਸ, ਨਾਮ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਦਾ ਸੱਚਾ ਸੌਦਾ ਅਵਲ ਤਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਜੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਐਵੇਂ ਨਾਮ ਮਾਤ੍ਰ ਅਤੇ ਫੋਕੀ ਰਸਮ ਅਤੇ ਫੈਜ਼ਨ ਪੂਰਬਕ । ਅਸਾਡੇ ਦੀਵਾਨਾਂ ਅੰਦਰ, ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨ ਅਤੇ ਨਾਮ ਜਪਾਵਣ ਤੇ ਨਾਮ ਦਿੜ੍ਹਾਵਣ ਦੇ ਅਨੰਦ ਮੰਗਲ ਵਾਲਾ ਲਾਹਾ ਤਾਂ ਮੂਲੋਂ ਹੀ ਨਹੀਂ । ਅਤੇ ਹੁੰਦਾ ਕੀ ਹੈ ? ਯਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਲੀਡਰੀ ਦਾ ਸਿਰੋਪਾਓ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣੀ ਸੋਭਾ ਹਿਤ ਰੰਗ ਬਰੰਗੇ ਤਾਲ ਪੂਰਦਾ ਹੈ, ਯਾ ਕੋਈ ਲੈਕਚਰਬਾਜ਼ੀ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੀ, ਆਪਣੇ ਨਾਉਂ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਵਧਾਉਂਦਾ ਹੈ । ਇਕ ਅਲਾਹੁਣੀਆਂ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਦੂਜਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਰੁਪਈਆਂ ਦੇ ਰੀਤੇ ਅੰਬਰ ਦੇਸ ਪ੍ਰਦੇਸੀਂ ਫਿਰ ਕੇ ਭਰਾ ਲਿਆਉਣ ਨੂੰ ਹੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਸਮਝੀ ਬੈਠਾ ਹੈ । ਜਿਥੇ ਦੇਖੋ ਆਪਣੇ ਨਿਜ ਨਾਮ ਦੀ ਸੋਭਾ ਦੀ ਗਾਹਕੀ ਦੇ ਸੌਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਏਸ ਨੂੰ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕਹਿਣਾ ਹੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਪਦ ਦਾ ਘਾਤ ਕਰਨਾ ਹੈ । ਇਹ ਆਪਾ ਵਾਰਨਾ ਨਹੀਂ, ਆਪਾ ਵਧਾਉਣਾ ਅਤੇ ਆਪੇ ਦਾ ਸਹੇੜਨਾ ਹੈ । ਇਸ ਆਪਾ-

ਪ੍ਰਸਤੀ ਹਿਤ ਕਈ ਆਪਾ ਭਾਵ ਦੀ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਅਤੇ ਨਿਜ ਨਾਮ ਦੀ ਮਜ਼ਹੂਰੀ ਦੇ ਲੋਚਕਾਂ (ਚਾਹਵਾਨਾਂ) ਨੇ ਆਪਣੇ ਧਨ ਧਾਮ ਅਤੇ ਘਰ ਘਾਟ ਨੂੰ ਹੋਮ ਦੇਣੋਂ ਭੀ ਨਹੀਂ ਸੰਕੋਚਿਆ, ਪਰ ਕਿਸ ਲੇਖੇ? ਨਿਰਾ ਆਪਣਾ ਅਭਿਮਾਨ ਹੀ ਵਧਾਇਆ। ਆਪਣੀ ਮਾਨ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਟਾ ਦੀ ਗਾਹਕੀ ਦਾ ਹੀ ਸੌਦਾ ਕੀਤਾ। ਪਰ ਇਹ ਮਾਨ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਟਾ ਦਾ ਚਸਕਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੈ ਗਿਆ, ਮਾਨੋ ਉਹ ਨਾਮ ਵਲੋਂ, ਪ੍ਰਮਾਰਥ ਵਲੋਂ, ਪ੍ਰਮਾਰਥ ਦੀ ਉਚ ਅਵਸਥਾ ਵਲੋਂ ਰੁੜ੍ਹ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਰੁੜ੍ਹ ਕੇ ਰਸਾਤਲ ਵਿਚ ਪੈ ਗਿਆ। ਏਸ ਮਾਨ ਨੇ ਅਨੇਕਾਂ ਘਰ ਗਾਲੇ ਹਨ, ਅਨੇਕਾਂ ਦਾ ਖੈ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ ਇਹ ਗੁਰਵਾਕ ਦਸਦਾ ਹੈ, “ਮਾਨ ਮੁਨੀ ਮੁਨਿਵਰ ਗਲੇ ਮਾਨੁ ਸਭੈ ਕਉ ਖਾਇ”*। ਪਰ ਸ਼ੋਕ ਕਿ ਹੁਣ ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਖੇ ਭੀ ਮਾਨ ਹੁਰਾਂ ਨੇ ਡੇਰੇ ਆ ਜਮਾਏ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਅਤੇ ਮੋਹਰੀ ਸਦਾਉਣ ਵਾਲੇ ਏਸ ਮਾਨ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ, ਜੋ ਨਿਰਾਹੁੰਮੈ ਰੋਗ ਹੈ। ਅਸਲ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮਾਨ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਟਾ ਦੇ ਖਰੀਦਾਰ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਪੌਤੇਦਾਰ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਪਵਿਤਰ ਅਸੂਲਾਂ ਨੇ ਪੋਹਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦਾ ਪਰਮ ਅਸੂਲ, ਪਰਮ ਧਰਮ ਨਾਮ ਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮਾਨ ਵਾਲਾ ਸੁੰਦਰ ਨਾਮ ਤੋਂ ਐਨ ਉਲਟ ਹੈ। ਐਥੇ ਤਾਈਂ ਕਿ ‘ਮਾਨ’ ਅਤੇ ‘ਨਾਮ’ ਪਦਾਂ ਦਾ ਹੀ ਪਰਸਪਰ ਵਿਰੋਧ ਹੈ।

‘ਮਾਨ’ ਪਦ ਨੂੰ ਉਲਟਾਵੇ ਤਾਂ ‘ਨਾਮ’ ਪਦ ਬਣਦਾ ਹੈ। ‘ਨਾਮ’ ਪਦ ਨੂੰ ਉਲਟਾਵੇ ਤਾਂ ‘ਮਾਨ’ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਤਾਂ ਤੇ “ਹਉਮੈ ਨਾਵੈ ਨਾਲਿ ਵਿਰੋਧੁ ਹੈ ਦੁਇ ਨ ਵਸਹਿ ਇਕ ਠਾਇ” ਵਾਲਾ ਗੁਰਵਾਕ ਅੱਖਰ ਅੱਖਰ ਪਰਖੇ ਤੋਂ ਕੇਵਲ ਇਹ ਸਿਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ‘ਮਾਨ’ ਅਰਥਾਤ ‘ਹਉਮੈ’ ਅਤੇ ਨਾਮ ਦੋਇ ਇਕ ਠਾਇ ਨਹੀਂ ਵਸ ਸਕਦੇ। ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਸਿਖ ਸਦਾ ਕੇ ਭੀ ਮਾਨ ਅਰਥਾਤ ਹਉਮੈ ਰੋਗ ਵਿਚ ਮਸਤ ਰਹਿਣਾ, ਕੀ ਸਿੱਖੀ ਨੂੰ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਨੂੰ ਕਲੰਕਤ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ? ਕਿਉਂਕਿ

* ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਅੰਕ ੧੫੬, ਪੰਨਾ ੧੩੭੨

ਸਿਖ ਜੋ ਹਨ ਸੋ ਨਾਮ ਦੇ ਵਪਾਰੀ ਹਨ। ਨਾਮ ਦੇ, ਨਾਮ ਜੈਸੇ ਸਤ ਪਦਾਰਥ ਦੇ ਵਪਾਰੀ ਸਦਾ ਕੇ ਹਉਮੈ ਦੇ ਹੋਛੇ ਪਦ ਰਥਾਂ ਦਾ ਹੋਛਾ ਵਪਾਰ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕਦੇ ਫਬ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਏਸ ਹਉਮੈ ਰੋਗ ਦੀ ਚਮੜ ਓਦੋਂ ਤਾਈਂ ਚਿੰਬੜੀ ਹੋਈ ਜਾਣੇ, ਜਦ ਤੀਕ ਹਉਮੈ ਰੋਗ ਦਾ ਅਭਾਵ ਅਰਥਾਤ, ਨਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ 'ਨਾਮ' ਦੀ ਲਿਵਲੀਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਜਬ ਇਹ ਜਾਨੈ ਮੈ ਕਿਛੁ ਕਰਤਾ॥

ਤਬ ਲਗੁ ਗਰਭ ਜੋਨਿ ਮਹਿ ਫਿਰਤਾ॥੪॥੧੨॥

[ਰਾਉ: ਸੁਖਮਨੀ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੨੭੮

ਜੀਵਨ ਮੁਕਤੀ-

ਏਸ ਗਰਭ ਜੋਨ ਤੋਂ ਹੁਣ ਜੀਉਂਦੇ ਜੀ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਦੇ ਅਵਸਰ ਵਿਖੇ ਛੁਟਕਾਰਾ ਨਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਫਿਰ ਕਦ ਹੋਣਾ ਹੈ? ਜੇ ਜੀਉਂਦੇ ਜੀ ਹੀ ਨਾਮ ਜਪ ਕੇ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਤਾਂ 'ਮਰਣ ਮੁਕਤਿ ਕਿਨਿ ਪਾਈ'* ਗੁਰਵਾਕ ਦੇ ਭਾਵ ਅਨੁਸਾਰ ਮਰ ਕੇ ਮੁਕਤ ਹੋਣਾ ਅਤਯੰਤ ਅਸੰਭਵ ਹੈ। ਇਹ ਜੀਵਨ-ਮੁਕਤੀ ਦੀ ਜੀਵਨ ਪਦਵੀ ਜੀਉਂਦੇ ਜੀ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜੇ ਕੋਈ ਨਾਮ ਨਾਲ ਭਾਉ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਲਾਵੇ। ਨਾਮ ਇਕ ਰੋਗ ਕੀ, ਕੱਟ ਕੋਟੰਤਰ ਰੋਗਾਂ ਦੇ ਕੱਟਣ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਹੈ। ਓਹ ਭੀ ਇਕ ਖਿਨ ਵਿਚ-

ਈਧਨੁ ਅਧਿਕ ਸਕੋਲੀਐ ਭਾਈ ਪਾਵਕੁ ਰੰਚਕ ਪਾਇ॥

ਖਿਨੁ ਪਲੁ ਨਾਮੁ ਰਿਦੈ ਵਸੈ ਭਈ ਨਾਨਕ ਮਿਲਣ ਸੁਭਾਇ॥

੧੦॥੪॥ [ਸੋਰਠਿ ਮ: ੪ ਦੁਤੁਕੀ, ਪੰਨਾ ੬੩੭

ਵਾਲਾ ਗੁਰਵਾਕ ਸਾਹਸ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਸ਼ਰਧਾ ਵਧਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਖਿਨ ਪਲ ਹਿਰਦੇ ਵਿਖੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਨਾਮ ਨਾ ਕੇਵਲ ਕੋਟਾਨ ਰੋਗਾਂ ਦੇ ਕੱਟਣ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਹੈ, ਬਲਕਿ ਓਸ ਅੰਮਰ ਪਦ ਦੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਭੀ ਰਸਾਇਣ ਰੂਪ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾਇ ਪਿਆਰੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਮਿਲਾਪ ਹਉਮੈ ਦੀ ਘੁੰਮਣ-ਘੋਰੀ ਅਤੇ ਹਨੇਰੀ ਵਿਚ

* ਸਿਰੀਰਾਗੁ ਬੋਲੀ ਜੀਉ, ਪਦਾ ੫, ਪੰਨਾ ੬੩

ਤੀਨ ਕਾਲ ਭੀ ਨਸੀਬ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਸ ਹਨੇਰੀ ਦੇ ਹਟੇ ਬਿਨਾਂ, ਇਸ ਘੁੰਮਣ-ਘੇਰੀ ਵਚੋਂ ਨਿਕਲੇ ਬਿਨਾਂ, ਇਹ ਮਿਲਾਪ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਭੀ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ। ਸੋ ਇਸ ਹਉਮੈ ਦੀ ਹਨੇਰੀ ਅਤੇ ਘੁੰਮਣ-ਘੇਰੀ ਤੋਂ ਬਚ ਰਹਿਣ ਦਾ ਉਪਾਉ ਨਾਮ ਦੀ ਓਟ ਲੈਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਆਗੂ ਸਦ ਉੱਠ ਵਾਲਿਆ ਦਾ ਆਗੂਪੁਣਾ ਅਤੇ ਏਸ ਆਗੂਪੁਣੇ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਐ ਠਣਾ ਅਤੇ ਆਕੜੇ ਫਿਰਨਾ ਨਿਰਾ ਹਉਮੈ ਦਾ ਰੋਗ ਹੈ।

ਪੰਥ ਦੇ ਸਿਰਕਢ ਮੁਖੀਆਂ ਨੂੰ ਜੋ ਲੋਗਾਂ ਵਲੋਂ ਅਲਾਹੁਣੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਹ ਕੇਵਲ ਹਉਮੈ ਦੀਆਂ ਭਵਾਟਣੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਅੰਤ ਨੂੰ ਰਸਾਤਲ ਵਿਚ ਸਿਟਣ ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਲਾਹੁਣੀਆਂ ਮਈ ਵਡਿਆਈਆਂ ਦੇ ਲੈਣ ਦੇਣਹਾਰੀਆਂ ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਾਉਲੇ ਅਤੇ ਨਿਰਲੱਜ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ ਏਸ ਗੁਰਵ ਕ ਤੋਂ ਸਿਧ ਹੈ, ਯਥਾ ਗੁਰਵ ਕ—

ਕੁਲਹਾਂ ਦੇਂਦੇ ਖਾਵਲੇ ਲੇਂਦੇ ਵਡੇ ਨਿਲਜ ॥

ਚੂਹਾ ਖਡ ਨ ਮਾਵਈ ਤਿਕਲਿ ਬੰਨੈ ਛਜ ॥...੧॥੧੯॥

[ਵਾਰ ਮਲਾਰ, ਸਲੋਕ ਮ: ੧, ਪੰਨਾ ੧੨੮੬

ਇਹ ਹੋਛਾ ਮਨ ਤਾਂ ਅਗੇ ਹੀ ਹਉ ਹਉਮੈ ਦੇ ਅਫਰੇਵੇਂ ਵਿਚ ਆਫਰਿਆ ਫਿਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਏਸ ਚੂਹੇ ਸਾਰਖੇ ਹਉਮੈ ਦੀ ਬਿਲ (ਖੁੱਡ) ਵਿਚ ਗਰਭਣ ਵਾਲੇ ਹੋਛ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਹੋਛੀ ਕਰਣੀ ਰੂਪੀ ਪੂਛ ਨੂੰ ਅਣਹੋਈ ਵਡਿਆਈ ਦਾ ਛੱਜ ਬਝ ਗਿਆ, ਤਦ ਤਾਂ ਏਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਕਿਥੇ ਮੇਵਣਾ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਦੂਣਾ ਫੁਲ ਫੁਲ ਕੇ ਅਫਰੇਵਾਂ ਚੜ੍ਹਾਉ। ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਏਸ ਅਫਰੇਵੇਂ ਨੇ ਤਾਂ ਸਗੋਂ ਲਹਿਣਾ ਸੀ, ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤਿਆਂ ਏਸ ਅਫਰੇਵੇਂ ਤੋਂ ਬੰਦ-ਖਲਾਸੀ ਹੋਣੀ ਸੀ। ਜ਼ਰਾ ਮਨ ਵਿਚ ਕੰਘੀ ਮਾਰ ਕੇ ਤਾਂ ਦੇਖੋ, ਜ਼ਰਾ ਅਪੋ ਆਪਣੇ ਮੰਜੇ ਹੇਠ ਲਾਠੀ ਫੇਰ ਕੇ ਤਾਂ ਦੇਖੋ ਕਿ ਏਸ ਅਫਰੇਵੇਂ ਤੋਂ ਅਗੇ ਨਾਲੋਂ ਕੁਛ ਸੁਬੋਹਤਾ ਭੀ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਰੋਜ਼ ਰੋਜ਼ ਇਹ ਅਸਾਧ ਰੋਗ ਵਧਦਾ ਹੀ

ਜਾਂਦਾ ਹੈ ? ਜੇ ਕੁਝ ਸੁਖੇਹਤਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਅਗੇ ਨਾਲੋਂ ਸਗੋਂ
 ਔਖਧ-ਹੀਨ ਹਾਲ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਮਝ ਲਵੋ ਕਿ ਨਾਮ ਦੀ ਪੁੜੀ
 ਅੰਦਰ ਨਹੀਂ ਲੰਘੀ । ਕੇਵਲ ਕੁਰਲੀਆਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਰੋਗ ਕੀਕੂੰ ਜਾਵੇ ?
 ਇਹ ਪੁੜੀ ਅੰਦਰ ਲੰਘੇ ਕੀਕੂੰ, ਜਦ ਕਿ ਆਪਣੀ ਉਪਮਾ ਕਰਾਉਣ ਦੇ
 ਸੁਆਦ ਪਏ ਹੋਏ ਹੋਣ ਅਤੇ ਨਾਮ-ਰਸ ਨੂੰ ਚੱਖਣਾ ਅਲੂਣੀ ਸਿਲ ਦਾ
 ਚੱਟਣਾ ਅਥਵਾ ਬਿਰਥੀ ਕਾਰ ਭਾਸਦਾ ਹੈ । ਏਸ ਅਲੂਣੀ ਸਿਲ ਚੱਟੀ ਦਾ
 ਸੁਆਦ ਬਿਖੇ ਰਸਾਂ ਦੇ ਛੱਡੇ ਬਿਨਾਂ ਆਉਣਾ ਨਾ ਹੋਇਆ । ਤਾਂ ਤੇ
 ਹਉਮੈ ਰੋਗ ਦੇ ਆਤਰ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਹਉਮੈ ਦਾ ਇਲਾਜ ਹਉਮੈ ਦੇ ਛੱਡਣ
 ਵਿਚ ਅਤੇ ਹਉਮੈ ਰਹਿਤ ਹੋ ਕੇ ਨਾਮ ਦੇ ਗਟਾਕ ਰਸ ਭੁੰਚਣ ਵਿਚ ਹੈ,
 ਐਵੇਂ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ—

ਹਉਮੈ ਨਾਵੈ ਨਾਲਿ ਵਿਰੋਧੁ ਹੈ ਦੁਇ ਨ ਵਸਹਿ ਇਕ ਠਾਇ ॥

ਹਉਮੈ ਵਿਚਿ ਸੇਵਾ ਨ ਹੋਵਈ ਤਾ ਮਨੁ ਬਿਰਥਾ ਜਾਇ ॥੧॥੯॥

(ਪੰਨਾ ੫੬੦)

॥ ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ॥

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲਿਖਤ ਪੁਸਤਕਾਂ

੧. ਜੇਲ੍ਹ ਚਿੱਠੀਆਂ	੧੨. ਨਾਮ, ਤੇ ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਦਾਤਾ ਸਤਿਗੁਰੂ
੨. ਰੰਗਲੇ ਸਜਣ	੧੩. ਕੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪੂਜਾ ਬੁੱਤ-ਪ੍ਰਸਤੀ ਹੈ ?
੩. ਅਣਡਿੱਠੀ ਦੁਨੀਆਂ	੧੪. ਗੁਰਮਤਿ ਨਾਮ ਅਭਿਆਸ ਕਮਾਈ
੪. ਗੁਰਮਤਿ ਬਿਬੇਕ	੧੫. ਗੁਰਮਤਿ ਸੱਚ ਨਿਰਣੈ
੫. ਗੁਰਮਤਿ ਲੇਖ	੧੬. ਗੁਰਮਤਿ ਅਧਿਆਤਮ ਕਰਮ ਫ਼ਿਲਾਸਫ਼ੀ
੬. ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼	੧੭. ਅਨਹਦ ਸ਼ਬਦ ਦਸਮ ਦੁਆਰ
੭. ਗੁਰਮਤਿ ਵੀਚਾਰ	੧੮. ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਲਗਾਂ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ
੮. ਸਚਖੰਡ ਦਰਸ਼ਨ	੧੯. ਚਰਨ ਕਮਲ ਕੀ ਮਉਜ
੯. ਗੁਰਮਤਿ ਗੌਰਵਤਾ	੨੦. ਝਟਕਾ ਮਾਸ ਪ੍ਰਥਾਇ ਗੁਰਮਤਿ ਤੱਤ ਨਿਰਣੈ
੧੦. ਸੰਤ ਪਦ ਨਿਰਣੈ	੨੧. ਜੋਤਿ ਵਿਗਾਸ (ਮਹਾਂ ਕਾਵਿ)
੧੧. ਕਥਾ ਕੀਰਤਨ	੨੨. ਦਰਸ਼ਨ ਝਲਕਾਂ (ਕਾਵਿ-ਉਡਾਰੀਆਂ)

ਟਰੈਕਟ—

੨੩. ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀ ਹੈ ?	੩੩. ਤਿਮਰ ਅਗਿਆਨ ਤੋਂ ਉਜਿਆਰਾ
੨੪. ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕਲਾ	੩੪. ਅਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਪਰਤੱਖ ਦਰਸ਼ਨ
੨੫. ਗੁਰਮਤਿ ਰਮਜ਼ਾਂ	੩੫. ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਪੰਥ ਨਿਰਾਲਾ
੨੬. ਸਿਖ ਕੌਣ ਹੈ ?	੩੬. ਬਾਬਾ ਵੈਦ ਰੋਗੀਆਂ ਦਾ
੨੭. ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸਿਮਰਨ	੩੭. ਕੌ ਵਿਰਲਾ ਗੁਰਮਤਿ ਚਲੈ ਜੀਉ
੨੮. ਸੱਚੀਆਂ ਦਾੜ੍ਹੀਆਂ	੩੮. ਹਉਮੈ ਨਾਵੈ ਨਾਲਿ ਵਿਰੋਧੁ ਹੈ
੨੯. ਸੁਪਨਾ	੩੯. ਨਾਮ ਦਾ ਦਾਤਾ ਸਤਿਗੁਰੂ
੩੦. ਆਸਤਕ ਤੇ ਨਾਸਤਕ	੪੦. ਜ਼ਾਹਰਾ ਜ਼ਹੂਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ
੩੧. ਸੰਕਿਆਂ ਦੇ ਉੱਤਰ	੪੧. ਸਿੱਖੀ ਸਿਦਕ ਤੇ ਧਰਮ ਰਖਿਆ
੩੨. ਨਾਮ ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਚਾਰ	੪੨. ਕੀਰਤਨੀ ਜੱਥੇ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਦਾਸਤਾਨ